

UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

Punainen uhka

Sanomalehti Karjalaisen punapakolaiskirjoittelu 1918–1924

Jentta Ilanmaa
Suomen historian pro gradu -tutkielma
Itä-Suomen yliopisto
6.6.2022
Ohjaaja: Maria Lähteenmäki

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO, TUTKIMUSTIEDOTE

Tekijä: Jentta Ilanmaa

Opiskelijanumero: 11209K

Tutkielman nimi: Punainen uhka. Sanomalehti Karjalaisen punapakolaiskirjoittelu 1918–1924

Tiedekunta/oppiaine: Yhteiskuntatieteiden ja kauppätieteiden tiedekunta, Suomen historia

Sivumäärä: 61 + liitteet

Aika ja paikka: Kesäkuu 2022, Joensuu

Pro gradu -tutkielmassa käsitellään ja arvioidaan, mitä, miten ja kuinka paljon sanomalehti *Karjalainen* kirjoitti punapakolaisista sisällissodan aikana ja sen jälkeen. Tutkimuksen tavoitteena on ollut selvittää, millainen kuva punapakolaisista välittyi tuolloin valkoiseen lehdistöön kuuluvan kokoomuslehden lukijoille itsenäisyytemme ensimmäisten vuosien aikana ja analysoida, mitkä seikat vaikuttivat lehden punapakolaiskirjoittelun taustalla.

Primäärilähteenä on Karjalaisen vuosikerrat 1918–1924. Tutkimuksen laajana tutkimuksellisenä kehyksenä on historiallis-kvalitatiiviseen tutkimukseen kuuluva sisällönanalyysi, jonka lisäksi tutkimuksessa on sovellettu tilastollista menetelmää. Tutkimuksessa on käyty systemaattisesti läpi tutkimusajankohtaan kuuluvat 1081 lehteä ja teemoiteltu niistä punapakolaisia koskevat 138 artikkelia. Aineistoa on tämän jälkeen arvioitu sen poliittisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa.

Tutkielman keskeisenä tuloksena on, että sanomalehti Karjalainen esitti punapakolaiset pääosin kolmessa eri kontekstissa, epäilyttävinä palaajina, vallankumouksen suunnittelijoina ja puna-armeijan sotilaina, ja näissä kaikissa korostui punapakolaisten valtaa pitävälle yhteiskuntajärjestykselle aiheuttama uhka. Merkille pantavaa on se, miten nopeasti ja käytännössä täydellisesti lehden kiinnostus punapakolaisiin tyrehtyi, kun heidän taholtaan koettu uhka lakkasi. Karjalaisen kirjoittelua punapakolaisista ohjasi pelko, ja se keskittyi sisällissodan jälkeiseen epävakaaseen ajanjaksoon 1918–1922 eli vuosiin sisällissodan ja Neuvostoliiton perustamisen välillä, lopahtaan lähes täysin vuoteen 1924 mennessä.

Sisällys

1. JOHDANTO	4
1.1. Sisällissota, Pohjois-Karjala ja Karjalainen	5
1.2. Tutkimuskysymys ja käsitteet.....	10
1.3. Tutkimusaineisto ja metodit.....	11
1.4. Teoreettinen viitekehys ja aikaisempi tutkimus	14
2. PALAAJAT	17
2.1. Vaikeat olosuhteet toivat takaisin	17
2.2. Puna-armeijasta karanneet palaavat.....	22
2.3. Vallankumousjohtoon pettyneet	26
2.4. Muurmannin legioonalaisten paluu	29
3. VALLANKUMOUKSELLISET	33
3.1. Uuden kapinan pohjustajat	34
3.2. Hyökkäyksen organisoijat.....	36
3.3. Etappimiehet ja myyrät.....	39
4. PUNA-ARMEIJAN SOTILAAT	43
4.1. Pakko-otetut ja punaupseerit.....	45
4.2. Sodanlietsojat kaakkoisella rajalla	49
4.3. Kaatuneet ja teloitetut	51
4.4. Paljon jätettiin uutisoimatta	54
JOHTOPÄÄTÖKSET	58
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	62

1. JOHDANTO

Pakolaisuutta jossain mittakaavassa on ollut olemassa kautta historian. Suomessa pakolaisuus on viimeisen sadan vuoden aikana noussut mediassa poikkeuksellisen isoksi puheenaiheeksi aaltona. Itsenäisyytemme alkuvuosikymmeninä puhuttivat puna- ja lamapakolaiset sekä Neuvosto-Venäjän kaaosta Suomeen paenneet ihmiset, talvi- ja jatkosodan seurauksena keskustelua aiheuttivat evakot, Vietnamin venepakolaisista puhuttiin 1970-luvulla ja Somalian sisällissotaa Suomeen paenneista pakolaisista 1990-luvun alussa. Muutamaa vuotta myöhemmin mediassa käsiteltiin Balkanin alueelta Suomeen saapunutta merkittävää pakolaisjoukkoa.

Viimeiset vuosikymmenet suomalaisten suhde pakolaisiin on kulminoitunut pitkälti vuosittain maahan saapuneeseen pieneen ja tasaiseen joukkoon kiintiöpakolaisia ja turvapaikanhakijoita. Hakijoiden lähtömaat ovat olleet usein kaukana Suomesta, ja pakolaisuus on konkreettisesti koskettanut vain osaa suomalaisista. Turvallisuusviranomaisille pakolaisuus on sen sijaan ollut relevantti aihe vuosikymmeniä. Valtioneuvoston turvallisuus- ja puolustuspoliittisissa selonteoissa hallitsemattoman maahanmuuton mahdollisuus on ollut jo pitkään yksi varteenotettavimmista yhteiskuntarauhaa mahdollisesti heilauttavista tekijöistä.¹

Syyrian sodan pakolaisten vyöryminen läntisiin hyvinvointivaltioihin vuoden 2015 aikana nosti pakolaiskysymyksen akuutisti muidenkin kuin turvallisuusviranomaisten agendoille.² Suomeen saapui lyhyen ajan sisällä kymmeniätuhansia pakolaisia, mikä vaati yhteiskunnalta nopeaa reagoitua. Tavalliselle suomalaiselle pakolaisten ilmaantuminen mediaan ja omille kotikulmille tarkoitti aikaisempaa läheisempää suhdetta pakolaisuuteen ja pakolaisiin.

Pakolaisuus on merkittävä globaali ilmiö, ja nykypakolaisuuden tutkimukselle pakolaistutkimuksen historiallisella näkökulmalla on paljon annettavaa. Avaamalla esimerkiksi oman maan historiaan kuuluvia pakkomuuttoja, niiden taustoja ja tarinoita, traumoja ja pakolaisia koskevaa

¹ Ks. esim. VN 2012, 5/2012; VN 2020:30.

² Kivikuru, Maasilta & Nikunen 2018, 7–20; Pappi 2019, 253–275.

mediajulkisuutta, on helpompi ymmärtää nykypakolaisuutta, sen aiheuttamaa monipolvista julkista keskustelua sekä pakolaisten herättämiä tunnereaktioita.

Tässä tutkielmassa keskiössä on Suomen sisällissodan jälkeinen punapakolaisuus ja se, millaisen kuvan näistä ihmisistä tuolloin alueensa suurimpana mediana toiminut sanomalehti Karjalainen antoi pohjoiskarjalaisille lukijoilleen. Punapakolaisiksi määritellään tässä yhteydessä ihmiset, jotka pakenivat maasta hävityn sisällissodan seurauksena kevään 1918 aikana tai sitä seuraavina vuosina.

1.1. Sisällissota, Pohjois-Karjala ja Karjalainen

Suomen sisällissota käynnistyi 27.1.1918, ja virallisesti sodan katsotaan päättyneen 15.5.1918. Sodan syttyessä senaatin eli valkoisten joukoissa oli noin 38 000 miestä ja punakaarteissa noin 25 000–30 000 sotilasta. Yhteensä sodan aikana noin 90 000 punaista oli aseistautunut. Punakaarteissa palveli sodan aikana myös noin 2000 naiskaartilaista, joista arviolta puolet aseistettuna. Valkoisella puolella senaatin joukkojen kokonaisvahvuus nousi sodan loppuun mennessä noin 90 000 henkilöön, joista vakituksessa palveluksessa olleiden osuus oli merkittävä 55 000–60 000 miestä.³

Sisällissodan alkaessa Suomessa oli noin 40 000 venäläistä sotilasta, joiden osuus sodassa jäi marginaaliseksi. Valkoisten joukot saivat huhtikuun alussa 1918 merkittävää vahvistusta, kun sen puolelle liittyi noin 9 500 saksalaisesta koostuva Itämeren divisioona. Merkittävä oli myös Saksasta kotiutuneen noin 1200 sotilaskoulutetun jääkärien osuus valkoisen armeijan menestykselle.⁴ Osapuolten joukkojen määrä vaihteli kuitenkin sodan aikana, sillä molemmin puolin rintamalinjoja miehiä tuli ja meni tiheään. Kaikki suomalaiset eivät myöskään halunneet valita

³ Lappalainen 1981, 256; Hoppu 2009, 128–138.

⁴ Hoppu 2009, 121–122, 131, 200–202.

puoltaan; tuhannet sotakelpoiset miehet pysyttelivät poissa sotatoimista välttyen pakko-otoilta tai aktiivisesti itse niitä välttelemällä.

Rajankäynti Suomen ja Venäjän rajalla oli autonomian aikana ollut varsin vapaata, ja vaikka Suomen itsenäistymisen joulukuussa 1917 tiukensikin rajapolitiikkaa, oli harvaan asutuilla alueilla valtiollisten rajojen ylittäminen edelleen suhteellisen helppoa. Epävirallinen kanssakäyminen rajan yli jatkui itsenäistymisen jälkeenkin ja kasvoi merkittäväksi sisällissodan loppupuolella keväällä 1918, kun tuhannet tappion kohdanneet ja tuomioita pelänneet punakaartilaiset, osa perheineen, pakeni rajan yli Venäjälle.⁵

Rintamalinja kulki kaukana Joensuun eteläpuolella, joten Pohjois-Karjala oli syrjässä varsinaisista sisällissodan sotatapahtumista. Pohjois-Karjalassa sisällissodan ainoa taistelun tunnusmerkit täyttävä sotatoimi käytiin Värtsilässä 8.2.1918. Taistelu kesti pari tuntia, ja siihen otti osaa valkoisten puolella pari sataa suojeluskuntalaista ja saman verran punaisia. Taistelu päättyi valkoisen puolen voittoon. Tämän jälkeen punaiset eivät enää nousseet aseelliseen vastarintaan Pohjois-Karjalassa.⁶

Sisällissota ja valkoisen ja punaisen puolen vastakkainasettelu olivat kuitenkin vahvasti läsnä Pohjois-Karjalassa, vaikka varsinaiset taistelut jäivät yhteen. Sisällissodan alla aluetta oli koetellut paha työttömyys ja elintarvikepula, jotka kiristivät työväen tunnelmia omistavaa luokkaa kohtaan. Maaliskuussa 1917 Pietarissa tapahtunut vallankaappaus ja oma kotimainen suurlakko marraskuussa olivat nostaneet työväen järjestäytymisastetta, joten eväät organisoituneeseen toimintaan olivat Pohjois-Karjalassa hyvinkin olemassa.⁷ Sodan alkaessa punakaartien riveissä maakunnassa arvioidaan olleen korkeintaan 1500 miestä. Valkoisella puolella Itä-Karjalan suojeluskuntien miesmääräksi silloinen piiripäällikkö Paavo Sivén arveli 2500–3000.⁸

⁵ Lähteenmäki 2009, 148–220; Engman 2004, 56–58.

⁶ Partanen 2006, 72–79; Merovuo 2019, 9.

⁷ Kuusisto 2019, 67–72.

⁸ Partanen 2012, 32, 42.

Alueellisesti punaisten ja valkoisten kannatuksen määrä ja kannatus vaihteli Pohjois-Karjalassa. Nurmeksessa valkoisten kannatus oli merkittävää, mutta esimerkiksi Enossa, Juuassa ja Rääkkylässä suojeluskuntien toimia katsottiin karsaasti. Rääkkylässä jopa niin karsaasti, että siellä järjestettiin kansankokous, joka julisti Mannerin kansanvaltuuskunnan maan lailliseksi järjestykseksi.⁹

Noin 5000 asukkaan Joensuussa punainen ja valkoinen puoli toimivat toistensa vastavoimina aina siihen asti, kunnes Pohjois-Karjalan esikunnan vangitsevat punakaartien johtajat joutuivat julkisesti kehottamaan punaisia luovuttamaan aseensa helmikuun alussa 1918. Tätä ennen suojeluskunnat olivat jo vahvistaneet asemaansa riisumalla Joensuun venäläisen varuskunnan aseista ja takavarikoimalla punaisten ympäri kaupunkia piilottamat aseet.¹⁰

Sodan ajan Joensuussa vallitsi valkoisen puolen komento, jonka mustana kohtana on kaupungissa suoritettu sisällissodan suurin rintamalinjojen takainen joukkoteloitus: 14.4.1918 Joensuun Siilaisella teloitettiin 99 venäläistä nuorta miestä. Lähes sadan vuoden ajan humalaisten jääkäreiden päähänpistona pidetty teko on tuoreimmassa tutkimuksessa osoittautunut tarkkaan suunnitelluksi ja harkituksi teoksi, jolla haluttiin provosoida venäläisiä ja Venäjää sekä nöyryyttää ylipäällikkö Mannerheimia.¹¹

Myöhemmän tutkimuksen mukaan Joensuu oli sisällissodan aikana ja sen jälkeen jopa poikkeuksellisen venäläisvastainen kaupunki,¹² ja osansa tästä venäläisiin kohdistuvasta vihasta ja epäluulosta saivat punaiset ja punaisiksi mielletyt ihmiset.

”Suojeluskunnan sisällä venäläisten ampumisia ja Venäjä-vastaisuutta ei millään tavoin peitelty. Joensuussa järjestettiin 21.–22.3.1925 Karjalan suojeluskuntapiirien talviurheilukilpailut. Ampumahiihdon lähtöpaikka oli silloinen ravirata, josta hiihdettiin Siilaisille ja

⁹ Merovuo 2019, 10.

¹⁰ Kuusisto 2019, 72.

¹¹ Björn 2019, 212, 240.

¹² Björn 2019, 246–247.

ammuttiin viisi laukausta ”ryssään”, venäläishahmoiseen tauluun. ... Yleisöllä oli kilpailuun vapaa pääsy.”¹³

Jako punaisiin ja valkoisiin ei ollut Pohjois-Karjalassa missään tapauksessa ehdoton. Kansan parissa sota ja väkivalta olivat ei-toivottuja vieraita muutenkin vaikeassa arjessa, ja moni vältti asetumasta kummankaan osapuolen puolelle. Pohjois-Karjalassa vapaaehtoinen asepalvelus ei houkutellut miehiä, ja yleisen asevelvollisuuden astuttua voimaan noin 2000 pohjoiskarjalaista asevelvollista pakeni metsiin tai rajan taakse mieluummin kuin tarttui aseisiin kummankaan osapuolen riveissä.¹⁴

Sanomalehti *Karjalainen* perustettiin vuonna 1874, jolloin Joensuun kaupungin asukasluku oli vajaat tuhat henkeä. *Karjalattaren* nimellä kerran viikossa ilmestynyt suomenkielinen maakuntalehti ilmoitti ohjelmajulistuksessaan työskentelevänsä maakunnan henkisen ja aineellisen kehityksen hyväksi. Lehti lupasi myös *”seurata kansallisrientoja sekä valvoa Suomenkielen oikeuksia”*.¹⁵

Vuosi 1917 oli suurten myllerrysten vuosi, ja sen aikana *Karjalatar* uutisoi niin Venäjän vallankumouksesta kuin Suomen itsenäistymisestäkin. Sisällissotavuonna 1918 *Karjalatar* muuttuu Karjalaiseksi, vuoden 1918 lopulla perustetaan Kansallinen Kokoomuspuolue ja vuodesta 1919 alkaen *Karjalainen* ilmoittautuu virallisesti kokoomuksen äänenkannattajaksi.¹⁶

Tutkimusajankohdan alussa vuonna 1918 Karjalaisen levikki oli noin 5000. Vuoden 1918 loka-kuussa kirjapainon tuhonnetun tulipalon takia *Karjalainen* ei ilmestynyt loppuvuonna, ja sen levikki putosi ollen vuonna 1919 noin 3600. Levikki kasvoi hiljalleen, ja vuonna 1922 lehti ylitti 5000:n rajan ja vuonna 1928 meni rikki 10 000 kappaleen raja. Tutkimusajankohtana lehti

¹³ Björn 2019, 247.

¹⁴ Merovuo 2019, 11.

¹⁵ Vento 1974, 27.

¹⁶ Vento 1974, 93.

ilmestyi kolmesta neljään kertaa viikossa: vuosina 1918–1920 neljä kertaa ja vuodet 1921–1924 kolme kertaa viikossa.¹⁷

Karjalainen kuului valkoiseen lehdistöön ja vuosina 1919–1924 virallisestikin kokoomuksen äänenkannattajiin, mikä näkyy näkökulmassa, jolla aikakauden tapahtumista uutisoitiin. Vuoden 1918 ensimmäisessä pääkirjoituksessaan Karjalainen toivoi, että *”yksimielinen, vapautensa puolesta kaikkensa uhraava kansa, keskinäiset riitansa unohtava sukupolvi muodostukoon Suomessa”*.¹⁸ Kun näin ei käynyt ja sisällissodan levottomuudet levisivät myös Joensuuhun, oli Karjalaisen kanta selvä: taistelu isänmaata uhkaavia kapinallisia vastaan oli käytävä voitolliseen loppuun asti.

Sisällissodan päätyttyä lehden kirjoittelua hallitsi vielä pitkään pelko uudesta kapinasta, ja Karjalaisen kanta olikin, että *”joukkoryövärit ja murhamiehet, tehtyänsä harkittuja konnantöitä, osoittamatta vähintäkään armon ja inhimillisyyden vilahdusta, eivät ansaitse armoa, vaan oikeuden mukaisen tuomion.”*¹⁹ Punaisten puolella taistelleiden yleistä armahdusta lehti vastusti jyrkästi.

Henkilöistä, jotka vaikuttivat tutkimusajankohtana Karjalaisessa ja Karjalaisen linjaan, nousevat esille vuodesta 1919 Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oy:n toimitusjohtajana toiminut Kosti Aaltonen sekä vuosina 1919–1934 lehden päätoimittajana toiminut Antti Hintikka. Hintikan mielipiteet myötäilivät myöhemmin vahvasti Isänmaallista Kansanliikettä IKL:ää, ja lehden linja oli näin ollen vahvasti kallellaan poliittiseen oikeistoon koko tutkimusajankohdan.

Lehden linjaan vaikutti tutkimusajankohtana merkittävästi paitsi sen johto ja sidos kokoomuspuolueeseen myös aikakauden lainsäädäntö. Suomi sai tammikuussa 1919 perustuslain mukana uuden painovapauslain. Sen mukaan valvonta siirtyi maaherroilta oikeusministeriön vastuulle. Painovapauslain lisäksi sanomalehtien kirjoittelua koski itsenäisyyden kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä myös rikoslaki, jolla säädeltiin vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä mahdollisesti

¹⁷ Jääskeläinen & Siippainen 2014, 78.

¹⁸ Karjalainen 1.1.1918, s. 1.

¹⁹ Vento 1974, 177.

järkyttävää julkista toimintaa. Sisällissodan jälkeisinä vuosina tämä niin sanottu kiihotuspykälä kohdistui erityisesti vasemmistoa vastaan, 1930-luvulla pykälällä pyrittiin säätelemään vasemiston ohella myös äärioikeiston toimintaa ja sananvapautta.²⁰ Itsenäisen Suomen alku oli sisä- ja ulkopoliittisesti myrskyisää aikaa sisällissodan jakaessa kansan kahtia ja rajan taakse syntyneen uuden sosialistisen suurvallan naapurina; painovapauslailla ja rikoslailla sisällissodan voitaneet halusivat turvata niin oman valtansa kuin uuden itsenäisen valtion turvallisuuden.

Kokoomuslaisen *Karjalaisen* ohella toinen tutkimusajankohtana merkittävä Joensuussa ilmestynyt lehti oli maalaisliittolainen *Karjalan Maa*. Lehtien levikki oli tasoissa vuonna 1923, jonka jälkeen *Karjalaisen* levikki nousi pysyvästi Karjalan Maata suuremmaksi.²¹

1.2. Tutkimuskysymys ja käsitteet

Tutkielmassani esittelen ja arvioin sitä, mitä, miten ja kuinka paljon sanomalehti *Karjalainen* kirjoitti punapakolaisista sisällissodan aikana ja sen jälkeen. Tutkimusajanjaksolla 1918–1924 sanomalehti oli Suomen merkittävin joukkoviestinnän väline, ja näin ollen sen vaikutus lukijoiden mielipiteiden muokkaajana ja yhteisten arvojen synnyttäjänä oli suuri. Tämän tutkielman tavoitteena on selvittää, millainen kuva punapakolaisista välittyi tuolloin valkoiseen lehdistöön kuuluvan kokoomuslehden pohjoiskarjalaisille lukijoille itsenäisyytemme ensimmäisten vuosien aikana ja mitkä seikat vaikuttivat lehden punapakolaiskirjoittelun taustalla.

Punapakolaisilla tarkoitetaan tässä tutkielmassa suomalaisia, jotka pakenivat maasta hävityn sisällissodan seurauksena kevään 1918 aikana tai sitä seuraavina vuosina. Suurimmassa osassa tutkimuksessa mukana olevista artikkeleista puhutaan nimenomaan Neuvosto-Venäjälle paenneista ihmisistä. Suurimmillaan punapakolaisten määrä oli 10 000–13 000 kesällä 1918. Määrä

²⁰ Salokangas 1987, 347–348.

²¹ Salokangas 1987, 407; Vento 1974, 110.

väheni nopeasti, ja arvioiden mukaan vuoteen 1923 mennessä noin puolet itään paenneista punapakolaisista oli palannut takaisin kotimaahan.²²

Suomessa vuonna 1918 käydystä sodasta on käytetty sodan jälkeen useita nimiä: vapaussota, kansalaisota, veljessota, punakapina, luokkasota ja sisällissota.²³ Sisällissota-nimen käytön vakiintumiseen vaikutti erityisesti Heikki Ylikankaan vuonna 1993 julkaistu teos *Tie Tampereelle*, jossa tutkija haastoi voimakkaasti silloisen voimassa olevan vahvan tulkinnan vapaussodasta.²⁴ Kielenhuollon tutkimuskeskuksen suosittama sisällissota-nimitys on vakiintunut käyttöön niin historian tutkimuksessa kuin yleisessä kielenkäytössäkin, ja sitä käytetään myös tässä tutkielmassa.

1.3. Tutkimusaineisto ja metodit

Tutkielman laajana tutkimuksellisena kehyksenä on historiallis-kvalitatiiviseen tutkimukseen kuuluva sisällönanalyysi. Tutkimuksessa on hyödynnetty myös tilastollista menetelmää.

Jari Eskola ja Juha Suoranta toteavat teoksessaan *Johdatus laadulliseen tutkimukseen (2014)*, että laadullisessa tutkimuksessa voidaan lähteä liikkeelle puhtaalta pöydältä ilman ennakoasettamuksia tai määritelmiä ja myös ilman selkeää tutkimushypoteesia.²⁵ Tässä tutkielmassa lähtökohtana on ollut primääriaineiston läpikäyminen tutkimuskysymyksen näkökulmasta, aineiston sisällönanalyysi ja pienessä mittakaavassa analyysin kvantifioiminen tuottamalla sanallisesti kuvattua aineistosta myös määrällisiä tuloksia.

Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi listaavat aineistolähtöisen sisällönanalyysin ensimmäiseksi vaiheeksi alkuperäisdatan pelkistämisen etsimällä ja erottamalla alkuperäisaineistosta

²² Mainio 2020. KA/20168/02.04.01/2019, Liite 1.

²³ Haapala 2009, 10–17.

²⁴ Ylikangas 1993, 15.

²⁵ Eskola & Suoranta 2014, 19.

tutkimustehtävää kuvaava data.²⁶ Tässä tutkielmassa alkuperäisdatana ovat vuonna 1918–1924 ilmestyneet Karjalaisen sanomalehdet. Tutkimusaika on rajattu vuosiin 1918–1924; punapakolaisuuskirjoittelu alkaa vuoden 1918 sisällissodan aikana pakolaisuuden syntyessä, keskittyy vuosiin 1918–1922, jolloin Neuvosto-Venäjällä riehunut sisällissota aiheutti levottomuutta myös Suomessa ja loppuu käytännössä kokonaan vuoteen 1924 mennessä. Tämän jälkeen Karjalaisessa ilmestyy enää satunnaisesti yksittäisiä punapakolaisista kertovia kirjoituksia.

Tutkimuksessa on käyty systemaattisesti läpi Karjalaisen digitaalista Kaiku-arkistoa apuna käyttäen kaikki kyseisinä vuosina ilmestyneet sanomalehdet, yhteensä 1081 lehteä. Aineistosta on teemoiteltu punapakolaisia koskevat artikkelit. Aineiston runsauden huomioon ottaen ensimmäinen varsinainen tutkimusdatan erottelu on tehty otsikoiden perusteella; mukaan on valikoitu jutut, joiden otsikot mahdollisesti viittaavat punapakolaisiin. Tämän jälkeen valitut artikkelit on käyty läpi, ja punapakolaisista kertoviksi jutuiksi on katsottu artikkelit, joissa jutun kohteet on kuvattu sisällissodan takia maasta paenneiksi suomalaisiksi punaisiksi ja jutun sisältö on tukenut tulkintaa. Epäselvissä tapauksissa artikkelia ei ole otettu mukaan tutkimukseen. Näin toimien tutkimukseen on valikoitunut 138 punapakolaisista kertovaa artikkelia, jotka on listattu otsikoittain ilmestymispäivämääriensä mukaisesti.²⁷

Tutkimukseen valikoituneet punapakolaisartikkelit on käyty huolellisesti läpi, ja aineistosta on etsitty konteksteja, joissa punapakolaiset on artikkeleissa esitetty (menetelmästä on käytetty myös nimeä kontekstianalyysi).²⁸ Luokitusrunko on siis tehty kokemuspäisesti (a posteriori) aineistoon tutustumisen jälkeen.²⁹ Pertti Alasuutari kutsuu tutkimuksen tätä vaihetta havaintojen pelkistämiseksi.³⁰

²⁶ Tuomi & Sarajärvi 2018, 123.

²⁷ Liite 1.

²⁸ Esim. Grönfors & Vikka 2011.

²⁹ Rasila, Viljo 1977, 109.

³⁰ Alasuutari, Pertti 1994, 30–34.

Sisällönanalyysin avulla on teemoitettu kolme eniten esiintynyttä puhetapaa, joihin Karjalaisen punapakolaisartikkelit pääosin sijoittuvat: punapakolaiset palaajina, punapakolaiset vallankumouksellisina ja punapakolaiset osana puna-armeijaa. Osassa artikkeleista on käsitelty punapakolaisia ainoastaan yhdessä roolissa, jolloin tämä artikkeli on luokiteltu vain tähän luokkaan. Niissä artikkeleissa, joissa punapakolaisesta kerrotaan useammassa kontekstissa, on artikkeli luokiteltu kyseisiin luokkiin, joten yksi ja sama artikkeli voi kuulua useampaan kuin yhteen luokkaan. Kolmeen pääluokkaan kuuluvat tutkimusartikkelit on vielä jaettu alaluokkiin tarkempaa sisällönerittelyä ja analyysiä varten.³¹

Sisällönmukaista analyysia on jatkettu määrällisellä tarkastelulla sijoittamalla tutkimusartikkelit luokittelunsa ja julkaisuajankohtansa mukaisesti aikajanelle, ja näin ollen on saatu tietoa myös siitä, miten paljon punapakolaisista on eri vuosina kirjoitettu, mitkä sisällöt ovat minäkin vuonna korostuneet ja missä vaiheessa punapakolaiskirjoittelu hiipui.³²

Lähdemateriaali tutkimusvuosilta 1918–1924 ei ole aukoton. Vuoden 1918 syksyn painotalon tulipalon takia saman vuoden viimeisten kuukausien lehdet jäivät ilmestymättä, ja osa syksyllä 1918 ilmestyneistä lehdistä puuttuu, joten tämän vuoden osalta mukana ovat kaikki lehdet ja artikkelit tammi-kesäkuulta, heinäkuusta puuttuu viisi lehteä ja elokuusta on mukana vain viisi lehteä. Loppuvuonna Karjalainen ei ilmestynyt, joten siltä osin sanomalehtiä ei ole olemassa.

Tutkimuksesta on voinut jäädä pois yksittäisiä artikkeleita aika ajoin tutkimusaineiston lehdistä puuttuvien sivujen katoamisen tai tuhoutumisen takia. Vanhoista lehdistä osa on myös niin huonossa kunnossa, että sivun tai sen osan lukeminen on mahdotonta. Näistä puutteista huolimatta ja ne tiedostaen tutkimusmateriaalina olevat Karjalaisen punapakolaisia käsittelevät artikkelit ovat kattavasti mukana, yhteensä 138 artikkelia, ja tässä tutkimuksessa esitettyihin tutkimuskysymyksiin aineisto antaa hyvän kuvan.

³¹ Liite 1.

³² Liite 2.

1.4. Teorettinen viitekehys ja aikaisempi tutkimus

Teoreettiselta viitekehykseltään tutkimukseni asettuu historian alaan kuuluvan pakolaistutkimuksen sekä mediantutkimuksen risteytymään.

Pakolaisuus on merkittävä globaali ilmiö; tällä hetkellä maailmassa on enemmän pakkomuuttajia kuin koskaan toisen maailmansodan jälkeen. Vuoden 2020 loppuun mennessä yli 82 miljoonaa ihmistä kärsi pakkosiirtolaisuudesta vainon, konfliktien, väkivallan tai ihmisoikeusloukkausten vuoksi.³³

Pakolaisuuden tutkimuksen tehtävänä on antaa faktapohjaista tietoa monesti irrationaaliseen ja politisoituneeseen keskusteluun, jossa pakolaiset ovat keskiössä. Erityisesti sosiaalisesta mediasta on muodostunut vahva poliittisen keskustelun areena, jossa väärät tiedot ja tahallisesti levitetty disinformaatio vellovat valtoimenaan. Disinformaatiolla ja vihapuheella on jo nähty laajoja maailmanlaajuisia poliittisia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia, jotka ovat järkyttäneet niin yhteiskuntarauhaa kuin tavallisten kansalaisten elämää heidän jokapäiväisessä arjessaan.³⁴

Moderniin pakolaisuuteen, sen monimuotoisuuteen ja rooliin olennaisena osana nyky maailmaa on vaikea päästä kiinni ymmärtämättä pakolaisuuden ja pakkomuuton historiaa ja historiallista kontekstia. Pakolaisuuteen liittyvää tutkimusta on tehty 1920-luvulta lähtien, ja alan tutkimusta on siitä lähtien tehty globaalisti sekä eri tieteenalojen sisällä että monitieteellisissä tutkimushankkeissa ja -laitoksissa. Itsenäiseksi tutkimusalakseen pakolais- ja pakkomuuttotutkimus kehittyi kuitenkin vasta 1980-luvulla.³⁵

³³ Lyytinen 2019, 17; UNHCR: Global Trends: Forced Displacement in 2020, 2.

³⁴ Kivikuru, Maasilta & Nikunen 2018, 7.

³⁵ Lyytinen 2019, 23.

Historian alalla globaalia pakolaistutkimusta on tehty verrattain vähän, ja tätä historioitsijoiden saamattomuutta on kritisoitunut muun muassa pakolaisuutta ja muuttoliikettä tutkinut Philip Marfleet:

”Maahanmuuttoon pakotettuja on usein pidetty häviöinä ja heidät on toistuvasti unohdettu – näiden ihmisten puuttuminen useimmista historiallisista kirjoituksista on niin selvää, että sitä voi pitää systemaattisena ulosrajaamisena. Pakolaistutkimukselle tämä tarjoaa huomattavan ongelman – kuinka meidän pitäisi kehittää ymmärrystämme menneisyydestä, kun saamme niin vähän apuja historiankirjoituksesta?”³⁶

Tässä tutkielmassa pakolaisuuteen liittyvästä tutkimuksesta keskiössä on punapakolaistutkimus. Koska tutkimuksessa tarkastellaan sanomalehden antamaa kuvaa punapakolaisista, on tutkimuksessa perehdytty myös mediatutkimuksen puolelle kuuluvaan tutkimusaineistoon.

Punapakolaistutkimus on pääosin suomalaista. Pekka Nevalainen on tutkinut teoksessaan *Punaisen myrskyn suomalaiset. Suomalaisten paot ja paluumuutot idästä 1917–1939* (2002) itärajamme ylittänyttä liikennettä itsenäisyyden ensimmäisten vuosikymmenten aikana. Nevalainen käsittelee tutkimuksessaan paitsi punapakolaisuutta myös tutkimuksissa harvemmin käsiteltyä aihetta, punapakolaisten paluuta takaisin kotimaahan.

Punapakolaisten poliittista järjestäytymistä ja organisoitumista sotilaalliseksi joukoksi käsitellään Markku Salomaan tutkimuksessa *Punaupseerit* (1992). Itsenäisyyden alkuvuosina erityisesti nämä sotilaskoulutetut ”uuden vallankumouksen” eliittijoukot herättivät huolestuneisuutta Suomen puolella. Salomaan tutkimus selvittää yksityiskohtaisesti suomalaisten punaupseerien, joista monet olivat entisiä punapakolaisia, sosiaalista rakennetta, toimintaa ja tavoitteita.

Tämän tutkimuksen keskiössä on ajanjakso sisällissodan jälkeen, ja suuressa määrin myös tämän ajanjakson ilmapiiri, ja tästä aiheesta ilmestyi vuonna 2018 Tuomas Teporan ja Aapo

³⁶ Marfleet 2007, 136.

Roseliuksen toimittama historiateos *Rikki revitty maa*. Teos tarkastelee sisällissodan ajan ilmapiiriä ja käsittelee laajalti sotaan johtaneita ja siihen liittyneitä tapahtumia kuin myös sen yhteiskunnallisia ja kulttuurisia vaikutuksia. Millaisia jälkiä sisällissota jätti suomalaiseen yhteiskuntaan selvitetään myös Tiina Lintusen ja Anne Heimon toimittamassa teoksessa *Sisällissodan jäljet* (2018). Tutkimus tarkastelee ajanjaksoa mikro- ja makrotasolta sekä aikalaisten että jälkipolvien näkökulmasta. Sisällissodasta selviytyminen ja paluu arkeen saattoi kestää sekä punaisilla että valkoisilla useita vuosia ja vaatii erilaisia selviytymisen strategioita.

Tällä hetkellä käynnissä on mielenkiintoinen Kansallisarkiston viisivuotinen tutkimushanke, jossa selvitetään suomalaisten, myös punapakolaisten, vaiheita Venäjällä vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen. Suomessa ensimmäistä kertaa historiantutkimuksessa käytetty joukkoistamisen menetelmä on saanut paljon mediahuomiota, ja tutkimukseen liittyvää aineistoa onkin saatu nopeasti talteen jo tuhansilta vapaaehtoisilta. *Suomalaisten vaiheet Venäjällä vuoden 1917–1964* -tutkimus päättyy vuonna 2025.³⁷

Mediatutkimuksen puolella yksi mediahistorian perusteoksista on Päiviö Tommilan päätoimittama *Suomen lehdistön historia*, josta tässä tutkimuksessa on perehdytty osaan 2. *Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan* (1987). Tässä teoksessa paneudutaan muun muassa siihen, miten sisällissodan jälkeisen ajan poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen näkyi ajankohdan sanomalehdistössä.

Sisällissodan ja julkisuuden suhdetta käsitellään Esko Salmisen teoksessa *Päättämätön sota 1918. Sisällissota julkisessa sanassa 1917* (2007). Teos pyrkii esittämään kokonaiskuvan punaisten ja valkoisten sodasta ja sitä seuranneesta julkisesta keskustelusta; miten sota vaikutti Suomen politiikkaan ja kansalaisten mieliin ja miten vuoden 1918 tapahtumat ovat heijastuneet sisällissodan jälkeisiin kriiseihin.

³⁷ KA/20168/02.04.01/2019; <https://arkisto.fi/suomalaisetvenajalla>

Pakolaisuuden käsittelemistä mediassa ruotii Mari Maasillan ja Kaarina Nikusen toimittama *Pakolaisuus, tunteet ja media* (2018). Teos on syntynyt vuoden 2015 pakolaiskriisin seurauksena ja analysoi muun muassa sitä, miten uutiset, valeutiset ja huhut synnyttävät erilaisia myötätunnon, kritiikin ja vihan muotoja. Tutkimus pyrkii myös tarjoamaan esimerkkejä rakentavista tavoista käsitellä pakolaisuutta mediassa.

2. PALAAJAT

Tutkimusaineistossa olevista punapakolaikirjoituksista pakolaisten paluusta kirjoitetaan 52 juttussa eli noin joka kolmannessa kirjoituksessa.³⁸ Artikkelit keskittyvät vuosiin 1918 ja 1919, ja vuonna 1919 joka toisessa punapakolaisartikkelissa käsitellään heidän paluutaan.³⁹ Vuoden 1919 aikana paluukirjoituksissa korostuvat erityisesti Muurmannin legioonan paluuta koskevat kirjoitukset.⁴⁰

Voittajapuolella punapakolaiset koettiin sisällissodan jälkeen epäilyttäväksi ainekseksi, joten valkoinen lehdistö seurasi tarkkaan heidän paluutaan. Karjalaisen punapakolaisten paluuta ja siihen johtaneita syitä käsittelevissä artikkeleissa nousevat esille erityisesti rajantakaiset huonot olosuhteet, pakolaisten pettymys omiin johtajiin ja haluttomuus liittyä osaksi tai olla osa Neuvosto-Venäjän armeijaa. Omana isona kokonaisuutenaan erottuvat Muurmannin legioonalaisten paluuta koskevat kirjoitukset

2.1. Vaikeat olosuhteet toivat takaisin

Ensimmäiset punapakolaiset palasivat takaisin sisällissodan vielä jatkuessa keväällä 1918, ja osa Venäjälle pyrkineistä ei sinne asti päässyt ennen kuin jo joutui kääntymään takaisin. Touku-kuussa 1918 Karjalainen uutisoi Venäjälle puolisoidensa mukana pyrkineiden naisten ja näiden

³⁸ Liite 1.

³⁹ Liite 1; liite 2.

⁴⁰ Liite 1.

lasten juuttumisesta taisteluiden keskelle Hämeeseen, joutumisesta valkoisten vangiksi ja paluusta muun muassa seuraavasti:

”Nämä luvultaan noin 30 henkilöä, joidenka matka punaisten siirtolasuunnitelmien rautessa oli tullut katkaistuksi olivat jääneet Hämeenlinnan ja Lahden seudulle ja siellä joutuneet Suomen sotajoukkojen haltuun, jotka lähettivät heidät kotiseudulleen Turkuun. ... suuri osa lapsista oli kuollut kylmään, toiset taas saivat kuumeen ja kuolivat myöhemmin siihen, ja monen monta ... joutunutta pienokaista harhaili metsässä kunnes uupui ja jäi sinne tiensä päiviksi. Paljon vaimoja ja lapsia kuoli myös siinä sekamelskassa, joka pakokauhun valtaamassa punakaartilaisjoukossa vallitsi. Monin paikoin olivat punaiset ammuskelleet omia naisiaan ja lapsiaan, niin että nämä pelkäisivät punaisia enemmän kuin valkoisia. Esimerkiksi Hämeenlinnassa uhkasivat punakaartilaiset, kun naiset lapsineen pyysivät pois, että elleivät kiväärit auta, käytetään kuularuiskuja.”⁴¹

Ne, jotka rajan ylitse pääsivät, kohtasivat sielläkin lähestulkoon pelkkiä vaikeuksia. Perillä pakolaisia odotti sekasortoisessa tilassa oleva Neuvosto-Venäjä, pakolaisten omat sisäiset kahnaukset, venäläisten aiheuttamat vaikeudet sekä puute ruuasta, varustuksesta ja majoituksesta.⁴²

Tarkkaa lukumäärää Venäjälle paenneiden punapakolaisten määrästä on mahdotonta sanoa, mutta arvio on, että alkukesällä 1918 Venäjällä oleskeli 10 000–13 000 punapakolaista.⁴³ Osa pakolaisista jäi Pietariin, osa liittyi Muurmannin legioonaan, osa puna-armeijaan ja osa hajaantui harhailemaan pitkin poikin valtavaa Neuvosto-Venäjää.

⁴¹ Karjalainen 12.5.1918, s. 2.

⁴² Nevalainen 2002, 94, 100, 122, 130–133.

⁴³ Nevalainen 2002, 97.

*"... punikkeja oli mennyt Siperiaan parisen sataa, mutta ei heillä siellä liene ollut hyvä olla, koskapa ensimmäisen sopivan tilaisuuden sattuessa ovat palanneet takaisin Pietariin, mistä nyt pyrkivät kotimaahansa."*⁴⁴

Iso osa rajan ylittäneistä kääntyi ympäri ja palasi hetimiten takaisin Suomeen, mutta tuhannet miehet, naiset ja lapset päätyivät väliaikaiseksi ratkaisuksi tarkoitettuun, Pietarista noin 640 kilometriä itään päin sijaitsevaan Buin siirtolaan.⁴⁵ Tietoja punapakolaisten elämästä entisen sotavankileirin parakeissa kantautui nopeasti Joensuuhun asti.

"Elämä punaisten uudessa ihanneyhteiskunnassa Buissa on mitä kurjinta. Elintarpeista on suuri pula. Nähdään nälkää ja näännyttään. Ainakin 15 henkeä on kuollut nälkään."

46

Kesäkuun lopulla lehti kertoo, että Buin pakolaisleiriltä on palannut noin 3000 henkeä takaisin Suomeen.⁴⁷ Helppoa ei pakolaisten elämä ollut Karjalaisen mukaan suurkaupunki Pietarissa-kaan, jossa *"köyhemmät punakaartilaiset saattavat vaihtaa ainoan takkinsakin viinaan. Heitä näkee useinkin rentustelemassa päissään pitkin katua."*⁴⁸

Suomesta kantautuneet uutiset valkoisten kostotoimenpiteistä ja Suomen hallituksen asettamat paluurajoitukset pitivät useimmat entiset punakaartilaiset Neuvosto-Venäjällä, mutta erityisesti naisten ja lasten kotiinpaluu alkoi nopeasti tuntua paremmalta vaihtoehdolta kuin jääminen itään. Tähän päätyivät myös hallitsemattoman pakolaisongelman tiedostaneet pakolaisjohtajat, jotka kesäkuussa kehottivat osaa naisista ja lapsista palaamaan Suomeen ja ryhtyivät myös helpottamaan näiden paluuta sinne.⁴⁹

⁴⁴ Karjalainen 30.5.1918, s. 3.

⁴⁵ Rinta-Tassi 1986, 482–487.

⁴⁶ Karjalainen 6.6.1918, s. 4.

⁴⁷ Karjalainen 27.6.1918, s. 3.

⁴⁸ Karjalainen 13.6.1918, s. 4.

⁴⁹ Saarela 1996, 29–30.

Kesän 1918 punapakolaisten rajanylitysliikenne kulki molempiin suuntiin: Neuvosto-Venäjälle menneitä naisia, lapsia, vanhuksia ja nuoremmista miehistä lähinnä sotaa pakoon lähteneitä ja taisteluun osallistumattomia palasi Suomeen, kun taas sodan jälkeen jatkuneita valkoisten kostonmenpiteitä pakenevia punaisia kiirehti turvaan idän suuntaan.

Karjalainen lainaa 13.6.1918 *Karjala*-lehteä ja kertoo, että Venäjälle paenneita punakaartilaisia palaa päivittäin kymmenittäin rajapitäjiin Sakkolaan ja Metsäpirttiin antautuen vangiksi sikäläisille suojeluskuntalaisille. Kuun lopulla lehti uutisoi vajaan tuhannen pakolaisen paluusta. Pietarista palanneita, pidätettyjä ja Terijoella kuulusteluja odottavia pakolaisperheitä lehti kuvasi *”kovasti nälkiintyneiksi ja mitä surkeimmassa tilassa”* oleviksi.⁵⁰

Ennen vuoden 1920 Tarton rauhaa ja sen aikaansaamaa armahdus- ja kotiuttamispolitiikkaa, punapakolaisten mitä moninaisimmista epävirallisista paluureiteistä Suomeen kerrotaan useissa artikkeleissa.

*”... ilmoitetaan, että Venäjällä olevia suomalaisia punaisia on viime aikoina alkanut melkoisia määriä pyrkiä sieltä pois jätse saaristotietä, mikäli tiedetään, Viroon päin. Tällaisia kulkureita on pidätetty Lavansaarella, Tytärsaarella ja muillakin ulkosaarilla ja toimitettu viranomaisten huostaan.”*⁵¹

Vuoden 1919 heinäkuussa Karjalainen kertoo *”vangitusta kapinallisesta”*, joka oli paennut toukokuun alussa 1918 yhdessä usean muun punakaartilaisen kanssa Haminasta laivoilla Venäjän puolelle: *”Pidätetty Josua Lindholm kertoo poliisikuulustelussa olleensa Inkerissä kirvesmiehen töissä ja pyrkineensä päästä Suomeen takaisin.”*⁵²

⁵⁰ Karjalainen 27.6.1918, s. 3.

⁵¹ Karjalainen 10.4.1919, s. 2.

⁵² Karjalainen 12.7.1919, s. 3.

Vielä vuoden 1922 syksylläkin lehti palaa punapakolaisiin ja heidän olosuhteisiinsa maanpaossa Neuvosto-Venäjällä.

”Tukholman Social-Demokratten -lehti on haastatellut erästä hiljattain Venäjältä Ruotsiin saapunutta suomalaista, joka lehdelle on kertonut rajan taakse paenneiden punakapinoitsijain vaikeista vaiheista, alkuajoista Pietarissa, siirtymisestä Buihin jne. ...Katkerat ovat pakolaisten kärsimykset olleet; nälkä, tarttuvat taudit ja talven pakkaset ovat tehneet suuria aukkoja riveihin. Varsinkin lasten asema on aivan kurja. He jäävät kokonaan ilman koulunkäyntiä ja elintarpeiden puute heikentää heitä hirveästi.”⁵³

Karjalainen suhtautui surkeina takaisin palaaviin punapakolaisiin pääosin pahoin erehtyneinä, väärän valintansa huomanneina toisen luokan kansalaisina. Naiset, lapset ja perheet mainitaan erikseen osassa paluu-uutisista, mutta pääosin uutisointi koskee ”punikkeja”, ”punaisia” tai ”punakapinoitsijoita”. Näistä artikkeleista lukijalle mieltyy helposti kuva punaisten puolella taistelleista punakaartilaisista, vaikka tosiasiaa rajan taakse meni varsinaisten punakaartilaisten ohellaan myös vanhoja miehiä, aseistakieltäytyjiä, joukkoihin pakolla otettuja ja vaaralliseksi muuttuneen rajaseudun ihmisiä, jotka eivät välttämättä olleet millään lailla kytköksissä punakaartiin.⁵⁴

Useissa uutisissa palaajat mainittiin nimeltä, ja erityisesti silloin, jos nämä olivat paikallisia, ”tunnettuja kapinarikollisia” tai muista yhteyksistä tunnettuja henkilöitä.

”Tunnettu kapinarikollinen, entinen mestaripainija Robert Oksa sekä edellisen seurakumppani tulivat rajan yli Venäjältä ja joutuivat Raudussa etsivän keskuspoliisin pidättämäksi. Kuten muistanette, pakeni Oksa, joka kapinan aikana näytteli täällä punaisten riveissä varsin huomattavaa osaa, sen kukistuttua maasta, oleskellen sen jälkeen mm. Ruotsissa, mistä sitten Viron kautta pääsi siirtymään Venäjälle. Siellä eivät olot

⁵³ Karjalainen 14.9.1922, s. 1.

⁵⁴ Nevalainen 2002, 97.

kuitenkaan näytä painijaamme erityisemmin miellyttäneen, koska lähti pyrkimään valkoiseksi muuttuneeseen kotimaahansa.”⁵⁵

Varsinkin entisten tunnettujen punakaartilaisten vapaaehtoinen paluu kotimaahan toi uutisointiin pientä – tai isoakin – vahingoniloista sävyä.

”Äskettäin on pakopaikastaan Venäjältä palannut Suomeen punaisten ”vallankumousoikeuden” jäsenenä Kivennavalla aikanaan toiminut talollinen D. Granö. Samainen ”tuomari” pakeni muiden ”oikeuden” jäsenten kanssa kapinan päätyttyä Neuvostolaan itärajaa, missä ei ole kuitenkaan näytä olleen varsin ihanteellista, koska hän on siitä nyt saanut tarpeekseen.”⁵⁶

2.2. Puna-armeijasta karanneet palaavat

Ensimmäinen punapakolaisten paluuta koskeva artikkeli ilmestyi Karjalaisessa huhtikuun alussa 1918 sisällissodan ollessa vielä kesken ja käsitteli seuraavina vuosina lehdessä tutuksi tulevaa asiaa, punapakolaisia puna-armeijan palveluksessa.

”Luotettavalta taholta on kerrottu, että Salmiin on palannut useita rajan yli Venäjän puolelle menneitä meikäläisiä punaisia. He ovat nyt ilmoittautuneet halukkaiksi suorittamaan asevelvollisuuttaan Suomessa. Syynä palaamiseensa ovat he maininneet sen, että ryssät ovat alkaneet vaatia suomalaisia taistelemaan Ukrainan rintamalle vastapalveluksena antamastaan avustuksesta. Sitten vasta uskotaan, että suomalaiset ovat oikeita ”ta-varitsheja”.⁵⁷

⁵⁵ Karjalainen 2.3.1922, s. 3.

⁵⁶ Karjalainen 1.2.1923, s. 2.

⁵⁷ Karjalainen 4.4.1918, s. 3.

Ongelmana niin suomalaisten kuin lisävoimia kaipaavan puna-armeijankin kannalta oli se, että suuri osa punapakolaisista ei ollut ”oikeita tavaritsheja” eikä näin ollen omannut halua astua vieraan vallan riveihin. Monituhapäisestä pakolaisjoukosta osa oli toki ylittänyt rajan aatteen punainen hehku rintaa poltellen, mutta iso osa pakolaisista halusi vain paeta sodan silmitöntä kauhua, valkoista terroria ja pysyä hengissä.⁵⁸

*”Venäjälle paenneita punakaartilaisia palaa päivittäin kymmenittäin rajapitäjiin Sakko-
laan ja Metsäpirttiin antautuen vangiksi sikäläisille suojeluskuntalaisille. Pakolaiset ovat
oman kokemuksensa mukaan saaneet Venäjällä nähdä nälkää ja puutetta ja kun heitä
nyt kaiken lisäksi on alettu pakottaa liittymään punaiseen armeijaan, ovat he katsoneet
paremmaksi palata vanhaan kotimaahansa senkin uhalla, että heidät täällä vangitaan
ja saatetaan edesvastuuseen teoistaan.”⁵⁹*

Karjalainen kertoo myös eripurasta, jota erilainen suhtautuminen puna-armeijaan pakolaisten keskuudessa aiheutti. Yhdessä virkkeessä tulee hyvin esille se, mitä mieltä lehti on puna-armeijaan liittymisestä: *”Katkeruus niiden suomalaisten punikkien joukossa, jotka eivät vielä ole pakosta-
kaan liittyneet puna-armeijaan, ja niitä on kunnioitettavan paljon, on mitä verisin.”⁶⁰*

Suomalaisia pakolaisia painostettiin liittymään puna-armeijaan heti keväästä 1918 alkaen, mutta varsinaisen asevelvollisuuden julisti syksyllä 1918 Moskovassa perustettu Suomalainen kommunistinen puolue (vuodesta 1920 Suomen kommunistinen puolue), joka ilmoitti marras-joulukuun vaihteessa 1918, että kaikkien 18–45-vuotiaiden suomalaisten tulee liittyä puna-armeijaan.⁶¹

Olosuhteet puna-armeijassa olivat useimmille suomalaisille erittäin vaikeita; ruuasta oli puutetta, varustus oli kehnoa, koulutus puutteellista ja sotilasjohto epäpätevää. Taisteluun ja kuolemaan

⁵⁸ Nevalainen 2002, 91.

⁵⁹ Karjalainen 13.6.1918, s. 3.

⁶⁰ Karjalainen 13.6.1918, s. 4.

⁶¹ Saarela 1996, 37–58, 67; Engman 2007, 165.

mentiin tietämättä miksi ja kenen puolesta. Ilman syvää aatteenpaloa puna-armeija oli raskas kohtalo, jonka moni halusi välttää keinolla millä hyvänsä.⁶²

”Jotkut tuntemattomat suomalaiset kapinalliset, jotka ovat nyt bolshevikkien joukossa, ovat lähettäneet rintaman läpi useita kirjeitä meidän päälliköillemme. Kirjeissä he tarjoavat neuvotteluja sodan lopettamiseksi, koska he ovat kovasti kyllästyneet siihen raskaaseen tilaan, joka tätä nykyä heidän leirissään vallitsee. ...Yleensä käy kirjeissä selville, että Suomen entiset kapinalliset nyt ehdoilla millä hyvänsä haluavat palata Suomeen, koska heidän tilansa on käynyt sietämättömän tukalaksi Neuvosto-Venäjällä.”⁶³

Myös ne, jotka olivat liittyneet puna-armeijaan turvatakseen itselleen edes jonkinlaisen elinkeinon, joutuivat pääosin pettymään.

”Sain vanhat, likaiset saappaat, että niihin olisi mahtunut koko perheeni, ruokaa naulan leipää ja kerta kaalivettä päivässä.”⁶⁴

Osa pakolla puna-armeijaan joutuneista pakeni onnistuneesti pitkienkin matkojen takaa takaisin Suomeen. Neuvosto-Karjalan puolella kiinni jääneen karkurin kohtalona oli yleensä vankeus, siirto kauemmaksi Suomen rajasta tai kuolema.

Punaisten puolella taistelleiden punapakolaisten ja punaupseerien paluu alkoi toden teolla vasta keväällä 1921. Syksyllä 1920 sovitun Tarton rauhansopimuksen 35. artikla takasi valtaosalle Suomen kansalaisia paluun kotimaahan; artiklan mukaan Suomen tai Venäjän kansalaiset eivät Neuvosto-Venäjältä palatessaan joutuneet enää syytteeseen ennen 14.10.1920 tehdyistä rikoksista, ellei kyse ollut törkeistä tapauksista.⁶⁵

⁶² Nevalainen 2002, 121–129.

⁶³ Karjalainen 3.8.1919, s. 3.

⁶⁴ Karjalainen 30.7.1921, s. 1.

⁶⁵ Nevalainen 2002, 148, 167, 199.

Virallinen tie Suomeen kävi Kellomäen tutkijatoimiston kautta.⁶⁶ Vuosina 1921 ja 1922 Karjalainen uutisoikin useissa artikkeleissaan – ja jo varsin neutraaliin sävyyn – Kellomäen tutkijatoimiston ilmoittamista palaajista. Esimerkiksi 25.8.21 Karjalainen kertoo Kellomäen tutkijatoimiston tutkineen 137 Venäjältä saapunutta henkilöä, *”joista 17 kapinaan osallistuneita, 2 punaupseeria ja 4 aikoinaan Suomessa tehdyistä rikoksista tuomittuja”*.⁶⁷ Kellomäen tutkijatoimistossa kuulusteltiin toukokuun alusta 1921 maaliskuun loppuun 1923 mennessä noin 5000 henkilöä. Kuulustelluista pidätettiin noin 450 henkilöä eli vajaat kymmenen prosenttia, ja näistä 220 vuoden 1918 sodan aikaisten rikosten, punaupseerikoulun käymisen tai vankileireiltä ja vankiloista karkaamisen takia.⁶⁸

Pako tai paluu puna-armeijasta näkyy punapakolaiskirjoituksissa aina vuoteen 1924 saakka, jolloin Karjalainen uutisoi *”Venäjältä palaavasta punaupseeritulvasta”* ja ihmettelee, miksi palaajat valitsevat mieluummin isänmaan ja kuritushuonerangaistuksen kuin palveluksen puna-armeijassa.

*”Kun niitä punaupseereja, joita Tarton sopimus ei koske – sellaisia ovat kaikki ne, jotka ovat käyneet punaupseerikurssin tai palvelleet puna-armeijassa jälkeen lokakuun 1920 – uhkaa vähintään 1 vuoden 2 kuukauden kuritushuonerangaistus, antaa tällainen joukkopaluu syytä moniinkin arveluihin. Asia käy vieläkin kummallisemmaksi sen tautta, että näitten palaavien joukossa on ollut sellaisiakin, jotka ovat täällä valtiorikosoikeudessa aikanaan tuomittu esim. kuuden vuoden kuritushuonerangaistukseen, mutta sitten armahduksien kautta päässeet ehdonlaiseen, vapauteen, jota eivät ole kuitenkaan käyttäneet, vaan paenneet Venäjälle, missä ovat astuneet puna-armeijan palvelukseen. Tällaisiin ei Tarton rauhansopimus liioin koske, vaan joutuvat he nyt kärsimään myöskin ehdonalaisen tuomionsa.”*⁶⁹

⁶⁶ Engman 2004, 56–58.

⁶⁷ Karjalainen 25.8.1921, s. 3.

⁶⁸ Nevalainen 2002, 201.

⁶⁹ Karjalainen 5.2.1924, s. 2.

2.3. Vallankumousjohtoon pettyneet

Pettymys omiin johtajiin ja vallankumousjohtajien petturuus nähdään Karjalaisen uutisoinnissa yhtenä selkeänä syynä nopeasti takaisin Suomeen päin kääntyneeseen pakolaisvirtaan. Punaisten johtohenkilöt esitetään lehden punapakolaisuutisoinnissa suurina roistoina; ensin johto pakeni maasta ja jätti johdettavansa selviämään yksin sisällissodan verisestä lopusta, ja sen jälkeen katsoi sivusta – kansalta varastamalla rahoilla Pietarin ja Moskovan hotelleissa rillutellen – kun muu pakolaisjoukko kärsi nälkää ja harhaili epätoivoissaan pitkin Neuvosto-Venäjää.

Lehti uutisoi kernaasti myös pakolaisjohdon ja kaartilaiden välille syntyneistä erimielisyyksistä ja epäluulosta:

”Minkälaista on se tasa-arvoisuus ja veljeys, jota punaisten johtajat käytännössä toteuttavat. ... Jos joku luulee, että näin saadut rahat jaettiin tasan ”kansan” kesken, niin hän erehtyy. Siitä ei ole ollut kysymystäkään, vaan ovat johtajat pistäneet rahat omaan pussiinsa ja jättäneet joukkonsa, jotka saavat tulla toimeen omin apuinensa. ...Pahasti tuntevat punaiset tullessa petetyiksi luottaessaan johtajiinsa ja ryssiin. Monet heistä palaisi takaisin Suomeen, mutta eivät uskalla raskaan rikoksensa rangaistuksen pelosta.”⁷⁰

Pettymys johtajiin oli todellisuutta monelle punapakolaiselle. Punaisten joukossa erityisen paha pidettiin useiden kansanvaltuuskunnan jäsenten poistumista salaa Viipurista 25.4.1918 ja punakaartilaiden jättämistä kiristyvän valkoisten siirtorenkain keskelle. Johtajien salavihkainen öinen pako aiheutti suurta hämmennystä ja katkeruutta punaisten keskuudessa, ja johtohenkilöistä ainakin Kullervo Manner ja Otto Ville Kuusinen joutuivat tappouhkausten takia piileskelemään.⁷¹

⁷⁰ Karjalainen 14.5.1918, s. 3.

⁷¹ Rinta-Tassi 1986, 491.

Punaisen johdon paosta huhtikuussa 1918, ensin Helsingistä ja myöhemmin Viipurista, lehti uutisoi muun muassa otsikoilla *”Punainen hallitus on lähtenyt kypälämäkeen”* ja *”Menevät omiensa luo”*.⁷²

Kesäkuussa 1918 Karjalainen kertoo, että *”... erään Pietarista saapuneen henkilön mukaan ovat kuitenkin melkein kaikki punakaartihallituksen jäsenet asuneet jo viikkomääriä Pietarissa ja ovat sieltä käsin joskus pistäytyneet Helsingissä ja Viipurissa. Saapuneen yhdyshenkilön mukaan ovat useat kansanvaltuutetut, muu. Tokoi, ja Manner sijoittuneet Pietariin, asuen siellä hotellissa.”*⁷³

Tasan kuukautta myöhemmin *”eräs Pietarista saapunut asioita tunteva henkilö”* oli kertonut Karjalaiselle, että *”Pietarissa on nykyään noin 9000 suomalaista pakolaista, joukossa kaikki johtomiehet ja komissaarit alkaen Mannerista ja Tokoista aina ... asti. Tuskin yhtään johtomiestä on saatu täällä kiinni, sillä jo 28. päivänä saapuivat kauimmin Viipurissa viipyneet Manner, ... ym. mukanaan hallussaan olevat rahastot ja arkistot.”*⁷⁴

Karjalaisen artikkeleissa keväällä ja kesällä 1918 punainen johto esitettiin mieluusti jaloa aatetta sumuverhonaan pitävien varkaiden ja elostelijoiden joukkona, jonka edesottamuksista heihin uskoneet ja petetyksi joutuneet aateveljet ja -sisaret nyt saivat kärsiä – joskin tyhmyydestään ja tekemistään rikoksistaan kärsimyksensä ansainneena.

Kansanvaltuuskunnan jäsenten lisäksi Karjalainen kertoo artikkeleissaan myös punakaartipäälliköistä, joiden intresseissä oli lehden näkemyksen mukaan muut asiat kuin surkeiksi pakolaisiksi muuttuneet alaiset. Sisällissodan aikana valkoisten puolella suurta pelkoa aiheuttaneen, vankejaan summittaisesti ampuneen sarjamurhaajan mainetta nauttineen (myöhempi tutkimus on

⁷² Karjalainen 11.4.1918, s. 2; Karjalainen 20.4.1918, s. 2.

⁷³ Karjalainen 11.4.1918, s. 2.

⁷⁴ Karjalainen 11.5.1918, s. 2.

kyseenalaistanut sarjamurhaajapuheita liioiteltuna⁷⁵) ja Terijoella asemapaikkaansa pitäneen Heikki Kaljusen tunsivat todennäköisesti hyvin myös joensuulaislukijat.

Kesäkuussa Karjalainen uutisoi, että Neuvosto-Venäjälle asettuneet punakaartijohtajat olivat *”piilosalla ja pakosalla, ja kuuluisan Kaljusen oli kertoja nähnyt viikkokausi sitten junassa eräällä liike-matkallaan Moskovassa. Kaljusella oli seurueena erikoisessa vaunuosastossaan kolme nuorta ja kaunista venakkoa, kaikki perin humalassa. Juomia oli hienoja ja rahaa runsaasti.”*⁷⁶

Lehti palaa sisällissodan jälkeisiin kuukausiin ja muistuttaa lukijoitaan ”kapinan” johtohenkilöiden tavallisista pakolaisista eroavasta kohtelusta ja maanpakolaisuudesta vielä vuosi sisällissodan jälkeenkin.

*”Kapinan johtomiehet pakenivat Venäjälle pahoja tekojaan piiloon niin suurin osa noista punaisen vallan miehistä tuli Pietarista Petroskoihin. He matkustivat kuin suuruudet ainakin komeissa salonkivaunuissa. Puna-armeija oli asemalla vastassa ja nuo tulijat Tokoit, Mannerit, Hilja Pärssiset, Orjatsalot, Vesleyt, Jaloset ja ... saapuivat kuin valloitetuun kaupunkiin.”*⁷⁷

Tällaiset tarinat ja huhut siitä, kuinka hotelli Astoriaan ja muihin Pietarin hotelleihin majoitetut vallankumousjohtajat söivät mahansa täyteen samalla kun pakolaisiksi muuttuneet punakaartilaiset perheineen näkivät nälkää surkeissa parakeissaan, synnyttivät ilman muuta pahaa verta ja hylätyksi tulemisen tuntemuksia pakolaisissa. Ja näistä Karjalainen mieluusti uutisoi: *”... punaiset ovat ahdistelleet päälliköitään ja ampumisiakin on suoritettu...”*⁷⁸

⁷⁵ Lähteenmäki 2009, 106–112.

⁷⁶ Karjalainen 13.6.1918, s. 4.

⁷⁷ Karjalainen 12.1.1919, s. 2–3.

⁷⁸ Karjalainen 6.6.1918, s. 4.

Karjalaisen uutisointi noudatti näissä artikkeleissa tyypillistä valkoista näkemystä, jonka kirjailija Larin-Kyösti tiivistä seuraavasti: *"Valkoiset taistelivat maan vapauden puolesta, ja työväestö oli puolestaan joutunut johtajiensa petoksen uhriksi."*⁷⁹

2.4. Muurmannin legioonalaisten paluu

Suomalaisia punapakolaisia kulkeutui Neuvosto-Venäjän kansalaissodan melskeissä mitä ihmeellisimpiin paikkoihin ja tehtäviin. Puna-armeijassa palveli noina vuosina tuhansia suomalaisia, joista iso osa oli punapakolaisina Suomen sisällissodan jälkeen maahan paenneita. Taistelut veivät miehiä Aunuksesta Arkangeliin, Puolasta Viroon ja aina Siperiaan asti. Olipa jokunen punapakolainen valkoisen armeijan vastavallankumouksellistenkin joukossa.⁸⁰

Oman ja Suomen lehdistössä tarkkaan seuratus tarinan muodistivat pohjoisessa Muurmannin seudulle pääosin Pohjois- ja Itä-Suomesta paenneet suomalaiset, jotka palvelivat niin sanotussa Muurmannin legioonassa. Länsiliittoutuneiden joukkoina toimivien legioonalaisten tehtävänä oli torjua Luoteis-Venäjälle mahdollisesti suuntautuvaa saksalaisten hyökkäystä. Kesän 1918 aikana legioona ryhtyi kuitenkin tukemaan valkoisten venäläisten taistelua bolsevikkeja vastaan ja taisteli kesän ja syksyn aikana myös Pohjois-Viinaan edennyttä suomalaista valkoista retkikuntaa vastaan. Legioonan riveissä taisteli suurimmillaan helmikuussa 1919 noin 1200 suomalaista, joista osa oli punapakolaisia.⁸¹

Karjalaisessa Muurmannin legioonassa sai paljon palstatilaa vuoden 1919 aikana; kyseisenä vuonna on ilmestynyt yhteensä 31 punapakolaisten paluuta koskevaa artikkelia ja näistä 24:ssä on käsitelty Muurmannin legioonalaisten paluuta. Britannia hoputti suomalaisia kotiuttamaan

⁷⁹ Salminen 2007, 28.

⁸⁰ Nevalainen 2002, 122–128.

⁸¹ Nevakivi 1970, 145; Nevalainen 2002, 129.

legioonalaiset, ja tämän Muurmannin *"epäluotettavan punaisen aineksen"* paluu kotimaahan herätti porvarillisessa lehdistössä ison polemiikin.⁸²

*"Suomen hallitus on torpannut englantilaisten kysymyksen Muurmannilla olevien punaisten armahduksesta sekä karkottanut Suomeen "neuvottelemaan" saapuneen Tokoin joukkoineen takaisin Venäjän puolelle."*⁸³

Muurmannin legioonan ja Tokoin edesottamuksia seurattiin Joensuussakin herkeämättä. Vuosi sisällissodan jälkeen epäluulo "punikkeja" kohtaan kyti Karjalaisessa syvällä, ja legioonalaisten paluuhaluihin ei lehdessä lämmenty.

*"He olivat aseistettuna kiireestä kantapäähän, mutta silti rauhallisesti esiintyivät. Luonto oli miehillä huomattavasti laskeutunut. (Tokoi) kertoi heidän kuuluneen brittiläiseen armeijaan ja olikin punikeilla englantilaisen sotilaan univormuun kuuluvia vaatekappaleita. (Tokoi) kertoi valvoneensa Suomen etuja Muurmannilla ja englantilaisten keskuudessa."*⁸⁴

Muutamaa päivää myöhemmin Karjalainen julkaisee Tokoin ja legioonalaisten Kuusamon suojeluskunnalle lähettämän *"rauhanneuvotteluja pohjustavan"* kirjeen, josta lehti kirjoittaa seuraavasti: *"Kirje eroaa suuresti Tokoin, Wesley'n ja kumpp. viime kesänä antamasta verisestä julistuksesta, jossa luvattiin hirveätä kosta Suomen porvaristolle ja "lahtarikaartille". Huomattava on myös, että punikeille ennen niin rakas "lahtari"-sana on jo kirjeen alussa muuttunut "Kunnioitettava Herra".*⁸⁵

Huhtikuussa 1919 Karjalainen julkaisee jutun otsikolla *Suomalaiset punikit Muurmannilla haluavat päästä kotiin: "Reuterin saamien tietojen mukaan on liittolaisia Muurmannilla avustanut muuan*

⁸² Liite 1.

⁸³ Karjalainen 1.2.1919, s. 3.

⁸⁴ Karjalainen 11.2.1919, s. 3.

⁸⁵ Karjalainen 15.2.1919, s. 3.

suomalainen legioona äskettäin ilmaissut halunsa päästä takaisin Suomeen. Tämän vuoksi ovat englantilaiset viranomaiset koettaneet saada Suomen hallitukselta heille armahdusta ja lupaa palata kotiinsa.”⁸⁶

Suomessa legioonalaisten paluuta ajoi ulkoasianministeri Rudolf Holsti, joka sai nopeasti valkoisen lehdistön vihat niskaansa kotiuttaessaan maahan joukkoja, joiden pelättiin järjestäytyvän uudeksi punakaartiksi. ”Holstin jääkäreiden” lempeäksi tulkittu kotiuttamissopimus ja kohtelu nähtiin lehdistössä myös mahdollisena ennakkotapauksena, joka voisi johtaa muidenkin punakapinallisten armahduksiin.⁸⁷

Karjalainen kertoo Muurmannin legioonalaisia koskevasta sopimuksesta 26.8.1919. Uutinen lainaa *”Uuden Suomen ulkoministeriöstä saamia tietoja”*, jonka mukaan sopimus Muurmannin legioonan palauttamisesta Suomeen tehtiin valtioneuvoston istunnossa 19.7.1919.⁸⁸

”Englantilaisten viranomaisten ulkoministeriöön antamien luetteloiden mukaan on legioonalaisia kaikkiaan 1262, mutta epä tietoista on, kuinka moni heistä palaa Suomeen. ... Englantilaiset viranomaiset olivat neuvottelujen loppupuolella paljon myöntyväisempiä kuin alussa. Muun muassa olivat he suostuneet siihen, ettei legioonan vaarallisimpia aineksia, joihin luettelon mukaan kuuluu 101 miestä, niiden joukossa Tokoi, tuoda Suomeen. On hyvin luultavaa, ettei osa legioonalaisista, ne, joilla on omallatunnollaan huomattavampia rikoksia, suostu palaamaan kotimaahansa ja että Suomeen tuotavien lukumäärä näin ollen tulee olemaan noin 700–800.”⁸⁹

Syksyn 1919 aikana Karjalainen raportoi säännöllisesti legioonalaisten kotiuttamisen edistymisestä. Karjalainen kirjoittaa 30.9.1919 legioonalaisten kuulustelun alkaneen Itä-Villingen saarella:

⁸⁶ Karjalainen 10.4.1919, s. 2.

⁸⁷ Nevakivi 1970, 270; Nevalainen 2002, 142.

⁸⁸ Nevakivi 1970, 274.

⁸⁹ Karjalainen 26.8.1919, s. 2.

”Eilen ehdittiin kuulustella 25 legioonalaista ja joku määrä lapsia. Kuulustellut olivat joko kokonaan syyttömiä tai suhteellisesti vaarattomia henkilöitä, joita ei voi raskaimmista rikoksista syyttää. Enimmäkseen he olivat rajaseutulaisia, jotka olivat menneet rajan yli joko kerjuuta harjoittamaan tahi työtä etsimään. Heistä tulee täydellisesti vapautettavaksi noin 20.”⁹⁰

Vajaan kuukauden päästä jo *”866 legioonalaista on kuulusteltu, ja heistä 128 on pidätetty.”⁹¹*

Karjalaisen punapakolaisia koskevassa uutisoinnissa on merkillepantavan vähän juttuja paikallisista ihmisistä. Yksi näistä uutisista koskee paikallisten punakaartilaisten saamia tuomioita, joista toinen liittyy Muurmannin legioonaan.

”Tiistaina tuomittiin 10 punakaartilaista, jotka sittemmin olivat paenneet täältä ja liittyneet Muurmannin legioonaan. Legioonalaisia tuomittiin avunannosta valtiopetokseen mm. Iivar Hakkarainen, kotoisin Tuupovaarasta, 4 vuodeksi kuristushuoneeseen ja olemaan 6 v. vaille kansalaisluottamusta. Armahduskirjan nojalla muutettiin rangaistus ehdonlaiseksi. Ilomantsista kotoisin oleva Olli Muroke, joka oli kapinan aikana lähtenyt Ilomantsista asevelvollisuuskutsuntaa pakoon menen Venäjän puolelle, josta kulki Pietarin kautta Viipuriin liittyen sikäläiseen punakaartiin, tuomittiin avunannosta valtiopetokseen 7 v. kuristushuoneeseen ja 10 vuodeksi vaille kansalaisluottamusta. Tuomio alistettiin ylioikeuden harkittavaksi. Muroke passitettiin lääninvankilaan odottamaan asian lopullista ratkaisua.”⁹²

Muurmannin legioonasta kotiutui Suomeen syksyllä 1919 noin 1250 henkilöä, joista valtaosa pääsi vapaaksi. Ehdotonta vankeutta sai lähes 30 miestä. Legioonan johtohenkilöt Oskari Tokoin

⁹⁰ Karjalainen 30.9.1919, s. 3.

⁹¹ Karjalainen 21.10.1919, s. 2.

⁹² Karjalainen 2.12.1919, s. 3.

johdolla eivät olleet tervetulleita Suomeen, ja nämä yhdessä muutaman kymmenen maanpaon käräjöinnin sijaan valinneen legioonalaisen kanssa päätyivät sittemmin aina Kanadaan asti.⁹³ Suomeen jääneet oikeistolaisen lehdistön murhaajiksi, isänmaanpettureiksi ja bolsevikeiksi leimaamat legioonalaiset kohtasivat maanmiestensä suunnalta vihamielisen ja epäluuloisen vastaanoton.⁹⁴ Osa poliittisesti aktiivisimmista legioonalaista jatkoikin kotiutumisen jälkeen maanalaista työtä punaisten puolella mutta valtaosa entisistä legioonalaisista pysytteli erossa vallankumouspuuhista ja yritti jatkaa elämäänsä siitä, mihin se oli jäänyt ennen sisällissotaa.⁹⁵

3. VALLANKUMOUKSELLISET

Sisällissodan loppuminen ei lopettanut punaisen vaaran pelkoa valkoisella voittajapuolella. Uutta vallankumousta pelättiin ja siitä etsittiin ja löydettiin merkkejä niin maan sisäpuolelta kuin ulkopuolelta.

*Suomen työväenluokan on valmistauduttava uuteen aseelliseen vallankumoukseen, otettava kaikki valta työväenluokan omiin käsiin, perustettava työväenluokan diktatuuri, pyrittävä porvarillisen valtion hävittämiseen sekä luotava kommunistinen yhteiskuntajärjestys pakkoluovuttamalla kaikki maa ja kapitalistinen omaisuus.*⁹⁶

Edellä mainituilla teeseillä luotiin alkutahdit Suomessa tehtävälle uudelle vallankumoukselle SKP:n perustamiskokouksessa Moskovassa syksyllä 1918. Suomen valkoinen lehdistö suhtautui puheisiin vakavasti ja etsi herkeämättä merkkejä vallankumouksellisesta toiminnasta maan rajojen sisä- ja ulkopuolelta. Epäluuloa ei hälventänyt retoriikka, jossa ”lahtarivallan” kukistavalla uudella vallankumouksella oli jatkuvasti näkyvä rooli: *”Pian on puna hehkuva jälleen yli Suomen”*, julisteli muun muassa Yrjö Sirola *Politiken*-lehdessä heinäkuussa 1918.⁹⁷ Pohjois-Karjalaan kulkeutui

⁹³ Nevakivi 1970, 291–312; Nevalainen 2002, 143.

⁹⁴ Nevakivi 1970, 321, 326.

⁹⁵ Nevakivi 1970, 326–330.

⁹⁶ Saarela 2002, 42.

⁹⁷ Karjalainen 28.7.1918, s. 3.

myös Neuvosto-Venäjältä suomenkielisiä lehtiä, joita Karjalainen lainasi usein ja jotka olivat omiaan vahvistamaan kuvaa rajan takana vaanivasta hyökkäyshaluisesta voimasta.⁹⁸

Varsinaiset käytännön toimet vallankumouksen eteen tapahtuivat kuitenkin pimennossa maan alla, ja tämä myyräntyö jos mikä synnytti Suomen valkoisella puolella pelkoa.

”Kaakkoisella rajalla vangitun Venäjältä Suomeen pyrkineen ”punikin” hallusta löydettiin kiihotuskirjallisuutta ja miehen ruumiintarkastuksessa löytyi paperi, johon oli kirjoitettu matkustusohjeet Keski-Suomessa sijaitsevaan pitäjään sekä matkan varrella sijaitsevien aateveljien ja -siskojen nimet ja osoitteet.”⁹⁹

Karjalaisen tutkimusajankohdan 1918–1924 punapakolaiskirjoittelussa 48 artikkelissa, eli noin kolmasosassa, kosketellaan uuden vallankumouksen mahdollisuutta ja pakolaisten roolia siinä.¹⁰⁰ Karjalaisessa punapakolainen nähtiin sisällissodan jälkeisinä vuosina isona vallankumouksellisenä uhkana.

Karjalaisen kirjoittelu, jossa punapakolaiset esitetään vallankumouksellisessa kontekstissa, on tässä tutkielmassa jaoteltu sisältönsä perusteella kolmeen alaluokkaan. Lehtikirjoittelussa korostuvat erityisesti pakolaisjohdon osuus vallankumouksen suunnittelussa, punapakolaisten konkreettiset vallankumous- tai hyökkäysvalmistelut sekä maanalainen kiihotustoiminta.

3.1. Uuden kapinan pohjustajat

Sisällissodan jälkeen uutta punaista vallankumousta pohjustettiin maasta paenneiden kommunistijohtajien voimin niin Tukholmasta kuin Pietaristakin käsin. Tarkoituksena oli organisoida ja mobilisoida Suomessa oleva työväki kaappaamaan sotilaallinen ja hallinnollinen valta pois maan

⁹⁸ Vihavainen 1988, 227.

⁹⁹ Karjalainen 17.4.1919, s. 3.

¹⁰⁰ Liite 1.

nykyiseltä johdolta. Suunnitelmiin kuului niin työväen hengen nostattaminen lukuisilla lentolehtisillä, yhteyshenkilöiden värvääminen eri puolilta maata, tietojen hankkiminen strategisesti ja sotilaallisesti tärkeistä kohteista ja henkilöistä sekä uusien punakaartien sotilaallinen koulutus.¹⁰¹

Punaisen johdon sanomisia ja edesottamuksia seurattiin Suomen lehdistössä tarkasti, ja materiaalia artikkeleihin löytyi muun muassa kommunistien itsensä tuottamasta ja julkisuuteen vuotaneesta aineistosta, julkisista puheista, muista lehdistä sekä lentolehtisistä.

Helmikuussa 1919 Karjalainen kertoo suomalaisten sosialistien keskuudessa leviävästä Otto Ville Kuusisen allekirjoittamasta lentolehtisestä, jossa sosialisteja kehoitetaan muodostamaan salaisia yhdistyksiä tavoitteenaan uusi vallankumous Suomessa. Lentolehtisen mukaan *”kommunistisen mielialan valmistaminen on tärkein tehtävä ennen vallankumousta, ja varsinkin kiihoitus sotaväen keskuudessa on tärkeitä. Porvariin varustuksista ja aseistamisen laajuudesta on hankittava tarkat tiedot”*.¹⁰²

Samassa artikkelissa kerrotaan myös Ruotsin työväestölle osoitetusta, Sirolan, Kuusisen, Evän, E. Rahjan, Mannerin, J. Rahjan ja Mandi Sirolan allekirjoittamasta lentolehtisestä, jossa todetaan, että *”työn ja pääoman välinen taistelu lähenee ratkaisuaan ja että viimevuotinen luokkasota Suomessa oli ainoastaan valtavan sosialistisen vallankumouksen valmistusta”*.¹⁰³

Samana vuoden kesäkuussa Karjalainen kertoo *”virallisiin asiakirjoihin”* perustuen punaisten valmistelemaan kapinaa Pietarista ja Tukholmasta käsin.¹⁰⁴ Huhtikuussa 1921 Karjalainen taas lainaa *Pravdaa*, joka kertoo Otto Ville Kuusisen oleskelleen salaisesti Suomessa. Karjalaisen mukaan *”Kuusisen salainen oleskelu Suomessa on todistuksena siitä, etteivät kommunistit suinkaan ole*

¹⁰¹ Saarela 1996, 106–116.

¹⁰² Karjalainen 25.2.1919, s. 4.

¹⁰³ Karjalainen 25.2.1919, s. 4.

¹⁰⁴ Karjalainen 5.6.1919, s. 2–3.

*herpautuneet maanalaisesta työstään, vaan että päinvastoin, josta on muitakin todistuksia, kaikin voiminsa työskentelevät laillisen yhteiskuntajärjestyksen tuhoamiseksi".*¹⁰⁵

Itsenäisyyden alkuvuosina Karjalainen rinnastaa ajoittain kaikki "sosialistit" kommunisteihin ja syyttää myös suomalaisia sosiaalidemokraatteja avunannosta rajantakaisille "punikeille". 1920-luvun puoliväliin mennessä SDP:n ja sen radikaalisen vasemmistosiiven tiet olivat jo eronneet,¹⁰⁶ ja erot tannerilaisten sosiaalidemokraattien ja vallankumouksellisten kommunistien toimintatavoissa saavat Karjalaisessakin jo enemmän jalansijaa.

Toukokuussa 1925 Karjalainen julkaisee *Suomen Sosialidemokraatissa* julkaistun Mannerin ja Kuisen allekirjoittaman kiertokirjeen, jossa suomalaista työväkeä kehoitetaan valmistamaan maaperää "*Suomen kapitalistisen lahtarivallan kukistamiseksi*". Samassa yhteydessä Karjalainen lainaa edelleen, ja nyt hyväksyvästi, *Suomen Sosialidemokraattia*, joka leimaa kommunistien julistuksen "*vaaralliseksi kärpäspaperiksi, jossa työväkeä kehoitetaan salaiseen puuhailuun ja yhdistämään laitton puuhailu lailliseen, - joka sellaiseen yllyttää, se ei ole tämän maan työväen ystävä, ja siksi on työläisten paras olla kuuntelematta tällaista aseellisen toiminnan yllyttämistä*".¹⁰⁷

3.2. Hyökkäyksen organisoijat

Suomessa ei syntynyt punapakolaisten masinoimaa uutta vallankumousta. Ainoaksi aseelliseksi yrityksenpoikaseksi jäi helmikuussa 1922 tapahtunut suomalaissyntyisen punaupseerin Jahvetti Moilasan johtama muutaman sadan hengen niin sanottu läskikapina Savukosken metsätyömaalla.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Karjalainen 19.4.1921, s. 3.

¹⁰⁶ Hentilä 2018, 130–139; Saarela 1996, 149–157.

¹⁰⁷ Karjalainen 16.5.1925, s. 4.

¹⁰⁸ Lackman 1993, 41–65; Karjalainen 9.2.1922, s. 1.

Aikalaiset eivät tienneet vallankumoussuunnitelmien murentumisesta, ja lehdistössä rajan taakse siirtyneet punaiset nähtiin itsenäisyyden alkuvuosina jatkuvana uhkana.

”Mitä Wienan Karjalaan kerääntyneet huligaanit suunnittelevat. Viime mainitussa Kainuun Sanomilta lainatussa artikkelissa kerrotaan, että entisen Suomen punaisten ylipäällikön Haapalaisen laatimassa suunnitelmassa tavoitteena oli valloittaa pohjoinen Suomi ja sen jälkeen koko Suomi sekä muodostaa Suomen, Ruotsin ja Norjan pohjoisosista suuri pohjoinen punainen valtakunta.”¹⁰⁹

Jokainen huhu ja selkkaus uutisoitiin lehdistössä tarkasti, ja otsikoissa mahdollinen hyökkäys Suomeen toistui usein.

”Suunnitellaanko hyökkäystä Suomeen? Suomalaiset punikit matkanneet miehissä Pietariin ja sieltä rautateitse Wienan Karjalaan ja Muurmannille. Täältä käsin valmistautuvat he hyökkäysretkeä Suomeen.”¹¹⁰

Syyskuussa 1919 Karjalainen nojaa omat tietonsa *Pohjolan Sanomien* artikkeliin, jossa kerrotaan pohjoisessa tapahtuvasta Ruotsiin paenneiden punakaartilaiden odotettavissa olevasta hyökkäyksestä rajan ylitse Suomen puolelle. Lehden mukaan *”kapinaan on osallistumassa noin 500 punakaartilasta, joiden tarkoituksena on yhdessä peräpohjolasta kapinaan liittyvien muiden punaisten kanssa miehittää koko peräpohjola”*.¹¹¹

Tammikuussa 1922 lehti kertoo uuden punakapinan suunnittelusta ja Muurmannin kommuunin asiamiesten matkoista Muurmannin radan ja Suomen rajan välillä. *”... matkojen tarkoituksena oli saada kuntoon hyvin toimiva etappitie Suomen rajalle.... on käynyt selville, että tullessa oli aikomus*

¹⁰⁹ Karjalainen 7.5.1918, s. 3.

¹¹⁰ Karjalainen 6.7.1918, s. 2.

¹¹¹ Karjalainen 4.9.1919, s. 3.

ryhtyä kuljettamaan aseita ym. sotatarpeita Suomen rajalle määrättyihin keskuspaikkoihin... mikäli mahdollista, oli ensi keväänä Suomessa aloitettava uusi punakapina.”¹¹²

Valkoisessa lehdistössä oltiin erityisen herkkiä Suomen puolella tapahtuvaa ”kapinan valmistelua” kohtaan, ja merkkejä tällaisesta myyräntyöstä etsittiin ja myös löydettiin. Aiheesta ja aiheesta, faktaperäisesti uutisoituna ja vähemmän faktaperäisesti uutisoituna.

”Siitä asti kuin punakapinan johtajat uskollisimpine apulaisineen vetäytyivät »hyvin varustettuihin asemiinsa», s.o. maamme rajojen ulkopuolelle, ovat tänne »vanhaan isänmaahan» jääneet toverit koko ajan meitä vanhan yhteiskuntajärjestyksen kannattajia pelotelleet noiden paenneiden paluulla. Ja ettei tuo pelottelu ole ollut vain turhaa puhetta, siitä olemme saaneet vakuutuksen niiden tutkimusten yhteydessä, joita kevään kuluessa on kapinahankkeiden johdosta pidätettyjen sosialistien kanssa toimeenpantu. Niistä on täydellisesti ilmennyt, että ei ainoastaan rajamme takana ole suuret sotavarustelut meitä vastaan olleet jo pitemmän aikaa käynnissä, vaan että myöskin sosialistijohto Suomessa on taas jo vuosikauden varustanut ja järjestänyt uutta kapinaa, uutta hirveätä verilöylyä kansallemme. On saatu selville laajalle ulotettu verkko, elävistä, raakojen, eläimellisten murhavaistojen sokaisemista sosialisteista kudottu asiamiesverkko, joka herkeämättä valmistaa uutta kansalaissotaa täällä.”¹¹³

Vuosi sisällissodan jälkeen työväen lehtien kirjoittelu oli vapautunut, ja niiden kirjoitukset yhdessä rajan ylitse tulevien vallankumouksellisten propagandalehtisten kanssa ärsyttivät tähän aikaan mitä ilmeisemmin suuresti valkoista lehdistöä. Vastapuolen uutisoinnilla lienee ollut merkitystä esimerkiksi tähän Karjalaisen dramaattiseen sanankäyttöön, joka sumeilematta niputti suomalaisen sosialistijohdon ”murhavaistojen sokaisemiksi sosialisteiksi”.¹¹⁴ Karjalaisessa samoin kuin muussa valkoisessa lehdistössä laadullinen seulonta sosialismin kannattajien välillä oli tässä

¹¹² Karjalainen 12.1.1922, s. 3.

¹¹³ Karjalainen 12.6.1919, s.1–2.

¹¹⁴ Karjalainen 12.6.1919, s. 1–2.

vaiheessa hyvinkin väljää, ja esimerkiksi nimikkeen kommunisti alle niputettiin ajoittain koko järjestäytynyt työväenliike; viholliskuva oli sama, olipa kyseessä Moskovassa juoninut Lenin, paikallinen korpikommunisti tai punapakolainen.¹¹⁵

Vallankumous- ja hyökkäyssuunnitelmien lisäksi Karjalainen uutisoi myös punapakolaisten yhteydestä terroritekoihin tai niiden suunnitteluun. Niistä massiivisin koski valtionhoitaja Carl Gustaf Emil Mannerheimin murhayritystä. Heinäkuussa 1919 lehti kertoo viranomaisten paljastaneen Pietarista johdetun punaisten suuren salaliiton, jonka aikomuksena oli räjäyttää Helsingin lähistöllä sijaitseva räjähdysaineiden säilytyspaikkana käytetty saari, valtionhoitajan palatsi sekä murhata valtionhoitaja Mannerheim. Uutisen lähteeksi lehti kertoo yleisesikunnan passiosaston *Helsingin Sanomille* kertomat tiedot.¹¹⁶

3.3. Etappimiehet ja myyrät

SKP:n vallankumoussuunnitelmat kävivät kiivaimmillaan vuoden 1919 aikana, ja tieto tästä maanalaisesta myyräntyöstä levisi kulovalkean tavoin porvarilliseen lehdistöön. Varsinkin itärajan ylitse kävi melkoinen kuhina monenlaisten aatteen asiamiesten kulkiessa milloin milläkin asialla. Osansa valkoisen lehdistön herkeämättömistä vallankumousepäilyistä saivat myös rajalla täysin muilla retkillä kulkeneet lukuisat ei-vallankumoukselliset kulkijat. Vallankumoussuunnitelmien vuotaminen julkisuuteen tarkoitti myös epäilyn varjon kohdistumista kotiin palanneiden punapakolaisten ja näiden rajan läheisyydessä asuvien perheiden ylle.

Huhuja ja pelkoja eivät lieventäneet muutamia suurta julkisuutta saaneita tapauksia, joista kuuluisimpia lienevät Otto Wille Kuusisen salaiset Suomen-matkat. Etsivää keskuspoliisia salapuvuisaan harhauttanut ja Suomessa salaisesti maanalaista puolue toimintaa järjestellyt Kuusinen kiihotti niin lehtien kuin lukijoidenkin mielikuvitusta, ja näiden juttujen seurauksena lähes jokainen

¹¹⁵ Salminen 2007, 16; Siironen 2006, 173.

¹¹⁶ Karjalainen 20.7.1919, s. 2.

punakapinallisten nokkamies ”nähtiin” huhujen mukaan Suomessa uutta vallankumousta puuhaamassa.¹¹⁷

Karjalaisessa rajanylitysliikenteestä, etappiteistä ja maanalaisesta toiminnasta Suomen puolella kirjoitettiin useissa artikkeleissa, jotka pääosin keskittyvät vuodelle 1919 ja koskevat liikennettä Neuvosto-Venäjäälle.

”Venäjälle paenneita kivennapalaisia punaisia on asettunut asumaan rajan taa kotiseutujensa kohdalle ollen sieltä käsin vilkkaassa yhteydessä kotiseudulla olevien punaisten kanssa. Viime mainitut käyvät tuhkatieheään rajan takana vieden sinne mm. suomalaisia sanomalehtiä, porvarillisiakin, ja tuoden taas rajan takaa kiihotuskirjallisuutta ja rahaa kiihotustyön harjoittamista varten. Tätä kanssakäymistä on vaikea estää, sillä paikkakuntalaisia kun ovat, tuntevat he tarkoin seudut ja kulkupaikat ja paikkakunnan suoje-luskunta taas on heikko eikä sotilasvartiokaan kyllin voimakas voidakseen sellaisin edellytyksin harjoitettua yhteistoimintaa kokonaan estää.”¹¹⁸

Uutisoinnista tulee hyvin esille ne mitä moninaisimmat tavat, joilla rajan molemmin puolin yhteyksiä hoidettiin.

”Kun talollinen Ilvonen Joutselän kylästä kuljetti heinäkuormaa pitkin Terijolle vievää tietä, joutui tämä kuorma tarkastuksen alaiseksi Lintulassa. Sotilaiden yrittäessä pistimil-lään pistellä heinäkuormaa tuli sen kuljettajalle hätä käteen ja peloissaan huusi hän ”Äl-kää pistelkö kuormaa!” Tämä luonnollisesti herätti tarkastajien epäluuloja ja kuorma pu-rettiin. Sisällä istui mainittu jääskeläläinen punikki, jolla oli mukanaan suuri määrä Pie-tarissa painettua kiihoituskirjallisuutta, jotka hän ei kuitenkaan tunnustanut omakseen, vaan väitti sen olevan kyyditsijän omaisuutta”.¹¹⁹

¹¹⁷ Nevalainen 2002, 149.

¹¹⁸ Karjalainen 4.3.1919, s. 2.

¹¹⁹ Karjalainen 13.3.1919, s. 2.

Toukokuussa 1919 Karjalainen kertoo lukijoilleen Pietarista saapuneen lentokoneen heitelleen lentolehtisiä Terijoen yläpuolella ja kuinka Venäjän puolelle paennut suomalainen *”jääkärivääpeli ja bolshevikkikihoittaja”* Salminen *”saapui Rajajoen rantaan aikomuksella agiteerata suomalaisia rajavartijoita bolshevistisen liikkeen palvelukseen. Rajavartijat vastasivat kiihotukseen avaamalla tulen, jolloin Salminen sai surmansa”*.¹²⁰

Kaikki epäilyttävä ei tullut idästä. Toukokuussa Karjalainen kertoo, että Seittenkarissa on tullut ilmi Ruotsista saapunut suomenkielistä kapinakirjallisuutta sisältänyt postipaketti. Paketin kerrotaan sisältäneen muun muassa täydellisen ohjesäännön punakaartin uudelleen järjestämistä varten Suomessa:

”Ohjesäännössä painotetaan erityisesti ns. pommimiesten järjestelmän tärkeyttä, ja mainitaan niiden tehtävänä olevan räjäyttää siltoja, upseeriklubeja, ampumatarvikevarastoja, sotilaallisia rakennuksia jne.”

Paljastuneen paketin sisällöstä käy myös ilmi, että *”punaisten uskollisia tovereita on päässyt pujahamaan Suomen suojeluskuntien riveihin, missä he tulevat oppimaan sotimisen taitoa lahtareilta”*.¹²¹

Käytännössä tämäkin Tukholmaan kotiutuneiden punapakolaisten hurjalta kuulostava sotasuunnitelma jäi teorian asteelle. Kommunistien maanalainen toiminta ei saanut suomalaista työväkeä innostumaan, itse asiassa sen erkaantuminen julkisuudessa toimivasta työväenliikkeestä ja uudelleen muovautuvasta SDP:stä syveni entisestään keväällä ja kesällä 1919.¹²²

¹²⁰ Karjalainen 4.5.1919, s. 3.

¹²¹ Karjalainen 20.5.1919, s. 4.

¹²² Hyvönen 1968, 95–146; Saarela 1996, 104–106.

Suomen työväenliikkeelle kommunistien maanalainen toiminta ja sen saama julkisuus olivatkin monella tapaa ongelmallisia kuten Tauno Saarela toteaa teoksessaan *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923*:

*”Vaikka suunnitelmat aseellisesta kapinasta Suomessa olivat ennen muuta paperilla eivätkä muuttuneet laajemmaksi käytännöksi, yritykset ja niihin liittyneet huhut vahvistivat kansalaissodan voittajissa käsitystä työväen aseellisesta organisoitumisesta, uudesta kapinasta ja bolsevikkien tulevasta hyökkäyksestä. Samaan suuntaan vaikuttivat punajääkärien ja muiden ”myyrien” värväämien henkilöiden kerskailu ja suunsoitto. Porvarillinen julkisuus ei epäillyt epämääräisiä huhuja tai kerskailuja.”*¹²³

Kun kuulopuheet päätyivät faktoina lehtien sivuille, *”porvarillinen julkisuus ei epäillyt epämääräisiä huhuja ja kerskailuja”*, ja viranomaistenkin agendana oli esittää *”punainen uhka”* mahdollisimman vakavana, oli lukijoiden vaikea ellei mahdoton saada tietoa asioiden todellisista mittasuhteista. Muiden porvarilehtien tapaan Karjalainen ei epäröinyt otsikoida esimerkiksi vuoden 1921 alussa ilmestynyttä laajaa reportaasiaan *”suurimpana kommunistisena järjestönä Suomessa”*. Jälkivii-saana ja sadan vuoden perspektiivillä jotain tragikoomista on kuitenkin suuressa ja pelottavassa vallankumoushankkeessa, jossa aseistuksena on *”kiväärejä parilla henkilöllä ja muilla kiväärien asemasta seipäitä”*.

”... Ennen pitkää tunnustivat olleensa mukana useissa aseharjoituksissa, joita Venäjältä tulleen punaupseerin Honkasen johdolla oli pidetty eri paikoissa Kuhmoniemen pitäjän Lentuan kylässä. Heidän kertomansa mukaan oli harjoituksissa opetettu kivääri- ja ketju-liikkeitä sekä käsipommin heittoa. Harjoituksen tarkoituksena selittivät he olleen, kuten Honkanen oli heille ilmoittanut, opettaa miehiä ja päälliköitä uutta vallankumouksellista armeijaa varten, jota oli aiottu ryhtyä järjestämään vallankumouksen varalta. Kiväärejä

¹²³ Saarela 1996, 117.

ei harjoituksissa ollut kun parilla henkilöllä. Muut olivat käyttäneet kiväärien asemasta seipäitä, mutta oli Honkanen luvannut hankkia aseita.”¹²⁴

4. PUNA-ARMEIJAN SOTILAAT

Valkoisen Suomen puolella aseellisten punakaartien ilmestyminen katukuvaan vuoden 1917 yleislakon levottomuuksien aikana sekä bolsevikkien työväenliikkeen vallankumouksellisille antama tuki olivat omiaan kasvattamaan porvareiden vanhaa perua olevaa venäläisvihaa. Ison osan tästä ”ryssävihasta” saivat punaiset, joiden nähtiin saaneen tartunnan ”saastaisista rysistä”. *”Me käymme nyt taistelua vapautuaksemme – suomalais- ja venäläissyntyisistä venäläisistä”*, kuvasi tuolloisia tunteja muun muassa vanhasuomalainen kansanedustaja Lauri Ingman.

Pietarin suomalaisen punakaartin Suomen punaisille sisällissodassa toimittamat ase- ja ammuslähetykset eivät myöskään lieventäneet valkoisen puolen vihaa Neuvosto-Venäjällä ennen sisällissotaa, sen aikana ja sen jälkeen operoivia suomalaisia kohtaan.¹²⁵

Vasta itsenäistyneen Suomen porvarilehdistölle sisällissota ja sitä seuranneet epävarmuuden vuodet näyttäytyivät pitkälti taisteluna maan vapauden puolesta venäläisiä ja uhkaavasti levittäytymään pyrkivää bolsevismia vastaan. Suomalaisten punaisten ja punapakolaisten pestautuminen puna-armeijaan oli omiaan vahvistamaan valkoisen puolen mielikuvaa ”punaryssistä”.¹²⁶

Suomessa kasvavalle bolsevismin pelolle oli perustetta. Vallankumousjohdon mielestä punakaartien puutteellinen sotataito oli ollut merkittävässä roolissa tappioon johtaneessa sisällissodassa; paremmin koulutetuilla sotilailla uusi vallankumous Suomessa olisi mahdollinen.¹²⁷

¹²⁴ Karjalainen 29.1.1921, s. 4.

¹²⁵ Salomaa 1992, 49; Siltala 2009, 268; Vihavainen 2013, 205.

¹²⁶ Immonen 1987, 16, 18.

¹²⁷ Nevalainen 2002, 121.

Valkoiset sanomalehdet Itä- ja Koillis-Suomessa tulkitsivat varsinaisen konfliktin kuitenkin pääosin omien kansalaisten väliseksi sisällissodaksi. Vapaussota-argumenttia korostivat sisällössään Länsi-Suomen sanomalehdet. Erityisesti Pohjanmaalla ja Suomen ruotsinkielisissä lehdissä taistelu kumouksellisia vastaan oli mitä suurimmassa määrin vapaussotaa.¹²⁸

Pohjois-Karjalassa Joensuu oli myöhempien tutkimusten mukaan sisällissodan aikana ja sen jälkeen poikkeuksellisen venäläisvastainen kaupunki,¹²⁹ ja Joensuussa ilmestyneessä Karjalaisessa ”vapaussotaa” käytiinkin huomattavasti useammin kuin esimerkiksi ”kansalaisotaa”. Tutkimusajankohtana 1.1.1918–31.12.1924 Karjalaisen sähköisen Kaiku-arkiston sanahauulla ”vapausso*” tulee 431 osumaa, kun sanalla ”kansalaisso*” osumia on 153. Venäjän osuutta sisällissotaan korostettiin myös Karjalaisen kevään 1918 kutsuntailmoituksissa, jossa todetaan, että *”Kun Suomen kansan itsenäisyys, sen laillinen Eduskunta ja hallitus ja kansalaisten turvallisuus ovat joutuneet vaaraan maassa oleskelevien venäläisten sotajoukkojen ja heihin yhtyneiden kapinoitsijoiden hyökkäyksen kautta, on maan hallitus... kutsunut aseisiin kaikki miespuoliset Suomen kansalaiset...”*¹³⁰

Se, että suomalaisia punaisia ja punapakolaisia kutsuttiin osassa Karjalaisen artikkeleista ”bolsevikeiksi” tai ”punaryssiksi” kertoo myös siitä, miten läheisesti punaiset yhdistettiin venäläisiin. Sisällissodan aikana ja sen jälkeen jatkunut vastaava ulkoistamisen retoriikka auttoi valkoista puolta myös hyväksymään sodan jälkeiset valkoisen terrorin ja punavankien kohtelun vapaussotaan kuuluvana välttämättömyytenä; tutun lapsuudenkaverin huono kohtelu on helpompi oikeuttaa, kun hänet mieltää epäinhimilliseksi vieraan vallan käskyläiseksi.¹³¹

¹²⁸ Salminen 2007, 30; Tepora 2019, 149; Hentilä 2018, 63.

¹²⁹ Björn 2019, 246–247.

¹³⁰ Karjalainen 5.3.1918, s. 3.

¹³¹ Siltala 2019, 70.

Tutkimusajankohtana Karjalaisessa ilmestyneistä punapakolaiskirjoituksista 32 artikkelissa, eli vajaassa neljäsosassa, käsitellään pakolaisten roolia puna-armeijassa: mitä he tekivät, millaisissa olosuhteissa palvelivat ja missä ja miten he toimivat.¹³²

4.1. Pakko-otetut ja punaupseerit

Eri arvioiden mukaan Venäjän sisällissodan vuosina kaikkiaan jopa 6 000–10 000 suomalaista palveli puna-armeijassa. Punapakolaismiehistä suuri osa liittyi puna-armeijan suomalaiseen rykmenttiin.¹³³ Karjalaisessa ensimmäinen uutinen bolševikkien rinnalle matkaavista punaisista ilmestyy maaliskuussa 1918.

”Komisariohallitus vaatii Suomen proletariaattia saapumaan Pietariin bolshevikkien avuksi torjumaan saksalaisten hyökkäystä. Bolshevikit perustelevat vaatimuksiaan sillä, että he ovat antaneet Suomessa punaisille apua. ... Useita punaisia onkin jo matkustanut Pietariin.”¹³⁴

Yrjö Sirola oli jo 12. huhtikuuta 1918 kansanvaltuuskunnalle laatimassaan muistiossa esittänyt, että suomalaisten punakaartilaiden paikka on Neuvosto-Venäjän armeijassa. Eino Rahja oli puolestaan yrittänyt 27. huhtikuuta 1918 Pietarissa pidetyssä kokouksessa pakottaa punakaartilaisia liittymään puna-armeijaan.¹³⁵ Toukokuussa Karjalainen uutisoikin, että *”Rahja kehottaa Pietarissa olevia suomalaisia liittymään Venäjän armeijaan”*.¹³⁶

Ensimmäiset suomalaiset osastot syntyivät kesällä Pietarissa, Buissa ja Bermissä. Vapaaehtoisuutta ei kysely enää vuoden 1918 joulukuussa, jolloin syksyllä perustettu SKP julisti asevelvollisuuden kaikille 18–45-vuotiaille suomalaisille miehille. Pietarissa kutsuntoihin osallistui hieman

¹³² Liite 2.

¹³³ Mainio, Aleksi 2020. KA/20168/02.04.01/2019, Liite 1.

¹³⁴ Karjalainen 7.3.1918, s. 3.

¹³⁵ Saarela 2002, 30.

¹³⁶ Karjalainen 19.5.1918, s. 2.

yli 900 suomalaista, ja muualla Neuvosto-Venäjällä heitä astui puna-armeijan riveihin useita satoja. Puna-armeijan upseereiksi suomalaisia ryhdyttiin koulimaan marraskuussa Pietarissa käynnistyneillä komentajakursseilla.¹³⁷

Osa suomalaisista halusi aatteensa mukaisesti palvella puna-armeijassa, osa joutui sinne pakosta, osa totesi sen olevan ainoa mahdollisuus saada edes jonkinlainen elanto vieraalla maalla. Uutta Suomessa syntyvää vallankumousta ajatellen puna-armeijasta ei lopulta löytynyt apuja, sotilaallista kokemusta suomalaisille sisällissodan repimällä Neuvosto-Venäjällä sen sijaan kertyi runsaasti.

Karjalaiseen uutiset puna-armeijasta ja sen oloista kantautuivat Venäjältä tulleiden suomalaisten, puna-armeijasta karanneiden ja viranomaisten kautta. Kuten muussakin tuon ajan uutisoinnissa, lehti pohjaa artikkeleitaan usein myös muissa lehdissä julkaistuihin juttuihin. Sisällissodan jälkeisessä uutisoinnissa korostuu selkeästi jako puna-armeijaan vapaaehtoisesti hakeutuneisiin todellisiin ”punikkeihin” sekä armeijaan pakko-otettuihin kärsijöihin. Tammikuussa 1919 lehti kertoo otsikolla *”Suomalaisia punikkeja matkalle Venäjälle”* Pitkärannan suojeluskunnan pidättämästä 30 punakaartilaisesta ja karkurista, jotka olivat matkalla Venäjälle: *”... joukossa useita elinkaudeksi tuomittuja punakaartilaisosastopäälliköitä ja osa ehdollisessa... tunnustivat olevansa matkalla Venäjälle punakaartiin.”*¹³⁸

Todelliset ”punikit” puna-armeijassa näyttäytyvät lehden sivuilla väkivaltaisina roistoina, jotka hautovat suunnitelmia uudesta vallankumouksesta.

”...Petroskoissa asuu sadoittain Suomesta paenneita punikkeja, jotka eivät tee mitään vaan ovat kuuluvinaan puna-armeijaan. viimeisen lehmän ja lampaankin ovat suomalaiset punikit ryöstäneet aunukselaisista taloista. ... Mistä se johtunee, että venäläiset

¹³⁷ Nevalainen 2002, 121.

¹³⁸ Karjalainen 28.1.1919, s. 2.

*bolshevikit uskovat tällaisen ryöstämisen juuri suomalaisille punikeille, jotka piilevät pa-
hoja tekojaan Venäjän puolella”.*¹³⁹

Naiset, lapset ja sotatoimiin kykenemättömät vanhukset ovat vähemmistönä kaikessa Karjalai-
sen punapakolaisia koskevassa kirjoittelussa. Sisällissodan aikana punaisten naisten osallistu-
misesta varsinaisiin sotatoimiin kirjoitettiin valkoisella puolella kauhistuneena. Naisen rooli so-
dassa oli olla hoivaaja ja ruokkija, housut jalassa aseistettuna vastaan tulevat punakaartilaisnai-
set nähtiin yhteiskuntarauhaa ja mieheyttä uhkaavina *”huorina”, ”veren ja ruudin hajusta hullaan-
tuneinta Baabelin porttoina”* ja *”huligaaniolioina”*. Muun muassa.¹⁴⁰

Sisällissodan jälkeen Karjalaisen punapakolaisista kertovissa artikkeleissa naiset mainitaan pää-
asiassa lastensa kanssa takaisin kotimaan turviin pyrkivinä väsyneinä, nälkäisinä ja surkeina pa-
kolaisina. Poikkeuksen tekee artikkeli, jossa Petroskoista palannut haastateltava kertoo, että kau-
punkiin päätyneistä suomalaisista iso osa on pyöveleinä toimivia naisia:

*”... kaikkien suomalaisten punakaartijoukkojen esikunnat ovat nykyään Petroskoissa.
Kaupungissa on noin 500–600 suomalaista. Näistä on naisia noin 50, jotka toimivat pyö-
veleinä. Mm. ovat he mielihyvällä ampuneet neljä venäläistä valkoista vankia, joita hei-
dän punaiset venäläiset toverinsa kieltäytyivät teloittamasta.”*¹⁴¹

Puna-armeijassa koulutettuja suomalaisia pidettiin Suomessa todellisena uhkana, ja heidän toi-
minnastaan, kuten myös punaupseerien vapaaehtoisesta paluusta, kirjoitettiin lehdessä her-
kästi. SKP:n Suomeen vuonna 1920 lähettämän 28 punaupseerin tehtävänä oli käynnistää
maassa salaisesti uutta punakaartitoimintaa, ja tähän liittyvät huhut värväyksistä, koulutuksista,

¹³⁹ Karjalainen 12.1.1919, s. 2–3.

¹⁴⁰ Siltala 2009, 233–239.

¹⁴¹ Karjalainen 31.8.1919, s. 2.

asekätköistä ja aseiden salakuljetuksesta aiheuttivat myös suurta levottomuutta valkoisessa lehdistössä.¹⁴²

”Viime sunnuntaina pidättivät Kivennavan suojeluskuntalaiset Vuottaan kylän lähistöllä neljä kommunistiagenttia, jotka olivat matkalla Venäjältä Suomeen. Toimitetussa kuulustelussa kävi selville, että pidätetyt olivat kapinan päättyessä paenneet »kansanvaltuuskunnan» mukana Pietariin, missä olivat sen jälkeen oleskelleet suorittaen bolshevikien n.s. upseerikoulun kurssin, jonka päätettyä heidät oli komennettu Suomeen kiihoitusta harjoittamaan.”¹⁴³

Puna-armeijan kurjista olosuhteista uutisoitiin myös mieluusti. Suomalaisjoukkojen kokemuksista puna-armeijassa saatiin tietoa muun muassa kotimaahan karanneiden haastatteluista. Kesäkuussa 1920 Karjalainen kertoo haastatteleensa puna-armeijasta karannutta ja Nurmekseen palannutta miestä, joka kertoi puna-armeijan oloista ja siellä vallitsevasta Suomi-kuvasta seuraavasti:

”Hänen kuvauksensa ovat samantapaisia kuin äsken sanomalehdissä olleet Kajaaniin tulleiden puna-armeijasta karanneiden kertomukset: Venäjällä esitetään Suomen olot mahdollisimman väkivaltaisiksi ja kurjiksi. Miehiä muka ammutaan seiniä vasten tutkimatta, rajavartio ampuu jokaisen sille ilmoittautuvan kotiin pyrkivän punikin, nälkä vallitsee maassa ja työpaikat seisovat. Suomalaiset ovat kyllästyneet Venäjällä oloon. ... viime syksynä oli pantu toimeen pakko-otto puna-armeijan hommiin. Niin oli joutunut työkomppaniaan Aunuksen kaupunkiin hevostmieheksi vedättämään heiniä ja jauhoja. Ruokana oli 1,5 naulaa leipää päivässä ja hevosen lihasta keitettyä soppaa.”¹⁴⁴

¹⁴² Salomaa 1992, 230.

¹⁴³ Karjalainen 11.9.1920, s. 3.

¹⁴⁴ Karjalainen 17.6.1920, s. 2.

Pakko-otolla armeijaan otettujen ja aatteen miesten välille syntyi usein myös kärhämää, ja näistä punaisten keskinäisistä erimielisyyksistä Suomen valkoisessa lehdistössä uutisoitiin kärkkäästi.

*"... Säämäjärvellä on punaisten sotilaiden keskuudessa kova nälkä: he kerjäävät asukkailta suolaa, maitoa ja vaatteita. Nälkä ja alastomuus ovat tehneet heidät tyytymättömiksi mikä tyytymättömyys mobilisoitujen ja kommunistien välillä on kehittynyt siihen määrään, että Muurmannin radalla ovat sotilaat heittäneet kommunisteja ulos ikkunoista junan kulkiessa."*¹⁴⁵

Tietoja puna-armeijasta ja punapakolaisten olosuhteista armeijassa, antoivat lehdistölle myös punapakolaisiin kuulumattomat puna-armeijaan pakko-otetut Venäjällä oleskelevat suomalaiset. Näin armeijaan joutumistaan kuvasi ennen sisällissotaa Venäjälle töihin lähtenyt kirvesmies.

*"Käännyin suomalaisen toimikunnan puoleen, jonka ylijohdossa olivat Rahjan veljekset, tein selvää perhesuhteistani ja suunnitelmani palata Suomeen, mutta minulle vastattiin, että enkö tiennyt velvollisuuttani, joka oli kostaa lahtareille. Vaikka koetin parhaani ja selitin, että jo olen menettänyt vaimoni ja yhden lapsistani enkä tahtonut kantaa asetta ketään vastaan, pakotettiin minut liittymään puna-armeijaan ja lapseni vietiin hoitolaan.... Jouduin vastoin tahtoani upseerikursseille.... toivo päästä määräävään asemaan nostatti jonkun verran poikain rintaa, ja sitä paitsi saimme nyt 1 ja puoli naulaa leipää ja paremmat vaatteet... Varoitan Suomen työläisiä toivomasta kommunismia omaan maahansa."*¹⁴⁶

4.2. Sodanlietsojat kaakkoisella rajalla

Suomen ja Neuvosto-Venäjän välillä sisällissodasta alkanut ja aina vuoden 1921 puolelle vallinnut epämääräinen ei sodan, mutta ei rauhankaan -aika näkyi Suomen itäraajalla levottomuuksina,

¹⁴⁵ Karjalainen 12.8.1920, s. 3.

¹⁴⁶ Karjalainen 30.7.1921, s. 1.

joista uutisoitiin vilkkaasti lehdissä. Näin myös Karjalaisessa; lehdessä uumoiltiin täysimittaista sotaa itänaapurin armeijassa palvelevia suomalaisia punaisia vastaan.

Suomessa rajaselkkaukset saivat lehdistössä paljon huomiota osaksi sen takia, että rajan takana olevien suomalaisten punaisten pelättiin tässä vaiheessa hautovan uutta vallankumousta, ja heidän ja bolsevikkien edesottamukset rajan tuntumassa esitettiin paitsi paikallisena terrorina myös alkusoittona mahdolliselle sodalle Suomen ja Neuvosto-Venäjän välillä.¹⁴⁷ Etenkin Kannaksen alue ja Suomen kaakkoisraja olivat lehdistössä esillä, ja varsinkin vuoden 1919 aikana. Karjalaisessa kaakkoisrajan tapahtumista säännöllisesti julkaistut uutiset ilmestyivät tuolloin omien otsakkeidensa alla *Kaakkoiselta rajalta, Asema Rajajoella ja Tapahtumat kaakkoisella rajalla*.

Kesän 1919 uutisoinnissa pääosassa olivat neuvostobolsevikkien taholta tulevat vihollisuudet, mutta myös Venäjän ja Suomen rajaa Venäjän puolella vartioivista puna-armeijan punaisista¹⁴⁸ löytyy Karjalaisen sivuilta mainintoja. Yhdessä artikkelissa kerrotaan myös bolsevikkijoukoissa taistelevista suomalaisnaisista.

*”Niinpä on Rajajoelta viety pois venäläiset ja tuotu heidän sijaansa suomalaisia punaisia, jotka aikaisemmin ovat olleet muilla rintamilla. ... Rajalla on aikaisemmin huomattu joukoittain suomalaisia punaisia naisia, jotka miesten puvussa ovat tavallisina sotilaina.”*¹⁴⁹

Karjalaisessa kesäkuun 1919 levottomuudet kaakkoisrajalla poikivat muun muassa 8.6. pääkirjoituksen otsikolla *Rauha on rikottu*. Kirjoituksen mukaan *”näyttää siltä, että bolsevikeilla on mielessä sodan aloittaminen Suomea vastaan”* ja *”jos viime päivien yritykset tulevat jatkumaan, on suomalaisten ehkä pakko tarkistaa kantansa ja vastata sotaan sodalla”*.¹⁵⁰ Neljä päivää myöhemmin

¹⁴⁷ Engman 2007, 165–167, 189, 210–211.

¹⁴⁸ Engman 2007, 167, 210–219.

¹⁴⁹ Karjalainen 13.5.1919, s. 2.

¹⁵⁰ Karjalainen 8.6.1919, s. 1.

pääkirjoituksessa otetaan kantaa punapakolaisten rooliin todeten, että *”rajan taakse menneet ovat nyttemmin alottaneet sodan kaakkoisrajalla meitä vastaan”*.¹⁵¹

Lehti käyttää artikkeleissaan vuolaasti sanoja ”sota” ja ”vihollinen”, mutta myöhempi tutkimus on asettanut kyseenalaiseksi, olivatko tuolloiset rajakahakat lopulta muuta kuin kahakoita, eivätkä välttämättä edes kovin suuria sellaisia, ja oliko lehdistön saama kuva alueen tilanteesta muuta kuin Suomen oman sotajohdon masinoimaa sotapropagandaa. Suomalaiset Mannerheimin johdolla valmistelivat keväällä 1919 hyökkäystä Pietariin, ja suomalaisella sotilasjohdolla oli motivaatio korostaa venäläisten aggressiivisuutta ja lietsoa sotaa. Alueen levottomuuksia korostamalla löytyi myös peruste pitää raja-alue sotatilassa, mikä helpotti suomalaisten sotilaallista ope-
rointia alueella ja mahdollisen hyökkäyksen valmisteluja.¹⁵²

Karjalaisen lukijoilleen välittämä kuva kesällä 1919 oli selvä: kaakkoisrajalta uutisoitiin paljon ja pahaa, sodan mahdollisuus leijui ilmassa, ja sen syttyessä Suomea vastassa olisivat myös puna-armeijassa palvelevat suomalaiset punaiset.

4.3. Kaatuneet ja teloitettut

Oman kokonaisuutensa puna-armeijan punapakolaisista kertovissa lehtijutuissa muodostivat suomalaisten joukkojen taisteluista kertovat artikkelit. Nämä artikkelit ovat pääosin neutraalin uutismaisia; niissä kerrotaan mitä on tapahtunut, missä on tapahtunut ja kenelle on tapahtunut. Tammikuussa 1919 Karjalainen lainaa virolaista *Päevalehteä* ja kertoo, että ensimmäisessä hyökkäyksessä Aidun kylää vastaan otti bolševikkien puolella hyökkäykseen osaa myös kolmas suomalainen punainen kommunistinen tarkka-ampujarykmentti.

¹⁵¹ Karjalainen 12.6.1919, s. 1.

¹⁵² Lähteenmäki 2009, 149–163.

”Kun sen ensimmäinen hyökkäys torjuttiin suurilla tappioilla, olivat sen miehet niin masentuneet, että he eivät enää toista kertaa hyökänneet.”¹⁵³

Suomalaisia kaatui puna-armeija riveissä paljon, ja suomalaislehtien uutisoinnin kautta punapakolaisten elämästä ja kuolemasta tietoa välittyi myös kotimaahan jääneille läheisille.

”Saamiemme tietojen mukaan on Valkeasaarella ja Pietarissa olevista suomalaisista punaisista muodostettu joukko-osasto, joka on viety Puolan rintamalle. Kerrotaan, että Pietariin olisi saapunut tietoja, joitten mukaan melkoinen osa tästä joukosta olisi tuhoutunut puolalaisten hyökkäysten aikana.”¹⁵⁴

Kronstadtin kapina sai paljon palstatilaa suomalaislehdissä, ja osansa kapinassa oli myös puna-armeijan riveissä kapinallisia vastaan taistelleilla suomalaisilla punapakolaisilla.

”... kokonaisen komppanian suomalaisia kommunisteja tuhoutuneen neuvostoviranomaisten komennossa ... Kronstadtista Pietariin marssivia matruuseja oli kaikkiaan 37 500 miestä. Niitä vastaan lähettivät neuvostoviranomaiset n.s. suomenmaalaisen tarkkaampujarykmentin, jossa huomattavana osana ovat suomalaiset kommunistit, ratsuväkeä, kolme patteria tykistöä ja kiinalaisia joukkoja – kaikki neuvostovallan uskollisimpia kannattajia. ... Komppania suomalaisia lähetettiin ales jälle ottamaan vastaan Kronstadtista tulevia kapinallisia. Suomalaisten kommunistien päästyä jälle avasi panssariristeilijä ... Kronstadista käsin sulikutulen ampuen jään heidän takaantaan rikki siten katkaisten heiltä perääntymistien takaisin Pietariin. Tämän näin piiritykseen jääneen komppanian tuhosivat kronstadilaiset matruusit kokonaan.”¹⁵⁵

¹⁵³ Karjalainen 12.1.1919, s. 3.

¹⁵⁴ Karjalainen 31.8.1920, s. 3.

¹⁵⁵ Karjalainen 8.3.1921, s. 1.

Neuvosto-Venäjän sisällissodissa 1918–1922 puna-armeijan puolella arvioidaan saaneen surmansa kaatuneina, haavoittuneina ja sotatoimissa sairastuneina noin 2 000 suomalaista, joista osa punapakolaisia. Suuri osa näistä suomalaisista jäi sille tielleen Suomeen jääneiden omaisten koskaan saamatta tietoa heidän lopullisesta kohtalostaan.¹⁵⁶

Karjalaisen puna-armeijassa sotineita punapakolaisia käsittelevät artikkelit ajoittuvat sisällissodan jälkeisiin vuosiin. Monen hiljaisen vuoden jälkeen Karjalainen palaa suomalaisiin puna-armeijan sotilaisiin puolenkymmenessä elo-syyskuussa 1929 ilmestyneessä uutisessaan¹⁵⁷, jossa se kertoo suomalaisten punaupseerien Neuvostoliitossa saamista kuolemantuomioista. Punaupseerien, joista ainakin Antti Pelkonen oli entinen punakaartilainen,¹⁵⁸ saamat kuolemantuomiot herättivät Karjalaisessa ankaraa kritiikkiä sekä neuvostohallitusta että Suomen omaa hallitusta kohtaan.

Runsaat kymmenen vuotta sisällissodan jälkeen taustaa punakaartilaisena tai punaupseerina ei kokoomuslehdessäkään katsottu enää seikaksi, jonka olisi pitänyt heikentää tuomittujen oikeutta saada Suomen kansalaisille kuuluvaa apua ja turvaa.

”Eikö hallituksemme olisi mitenkään voinut auttaa syytettyjä? ...Äskettäin tuomitut ja teloitettut kansalaisemme olivat ent. punaupseereja... Näin ollen olivat he punaisen rintaman miehiä ja kuuluivat he lisäksi n. s. etappipunaisiin. ...olisimme odottaneet, että Suomen hallitus ja lähetystömme Moskovassa olisivat toimineet jotenkin näiden Suomen kansalaisten hyväksi... Liian myöhään ryhdyttiin asiaan eikä hallitus toiminut sittenkään kylliksi pontevasti pelastaakseen kansalaistemme hengen ja hankkiakseen syytetyille tilaisuuden puolustaa itseään oikeudessa.”¹⁵⁹

¹⁵⁶ Geust 2004, 157–158.

¹⁵⁷ Karjalainen 27.8.1929, s. 3; Karjalainen 29.8.1929, s. 1; Karjalainen 31.8.1929, s. 3, Karjalainen 3.9.1929, s. 1; Karjalainen 10.9.1929, s. 3.

¹⁵⁸ Valtiorikosasiain tiedusteluosaston Luettelo C, s. 91.

¹⁵⁹ Karjalainen 31.8.1929, s. 3.

Voidaankin sanoa, että Karjalaisessa, samoin kuin yleensäkin valkoisen voittajapuolen Suomessa, keskustelun retoriikka oli 1920-luvun lopulla muuttunut niin, että suomalaisen rajan taakse läheneen ”punikin” sijaan varsinaiseksi viholliseksi nousivat yhä useammin venäläiset tai bolševikit – tai kotimaiset kommunistit.¹⁶⁰

4.4. Paljon jätettiin uutisoimatta

Punapakolaisista kertovia artikkeleita, joissa punapakolaisia ei käsitellä palaajan, vallankumouksellisen tai puna-armeijan kontekstissa on tutkimuksessa 35 eli noin neljäsosa kaikista artikkeleista. Retoriikka näissäkin teksteissä on kuitenkin usein värikästä ja vahvasti näkökulmattu valkoisen puolen näkövinkkelistä.¹⁶¹

Vuoden 1918 keväällä tähän kategoriaan kuuluvista artikkeleista iso osa käsittelee punapakolaisien, lähinnä heidän johtomiestensä, pakoa Venäjälle. Ruotsiin pakeni sisällissodan seurauksena noin tuhat punaista. Heistä iso osa siirtyi vuosina 1919–1921 Neuvosto-Venäjälle.¹⁶²

Karjalaisen sivuilta punapakolaiset nousevat pääsääntöisesti esiin vallassa olevaa porvarillista yhteiskuntajärjestystä uhkaavana homogeenisena joukkona. Uutisoinnissa pakolaisille itselleen annettuja puheenvuoroja kuullaan lähinnä Neuvosto-Venäjän oloihin tai aateveljiin pettyneiltä kotimaahan palanneilta haastateltavilta. Millaiselta kotimaan jättäminen pakolaisista tuntui, siitä ei kerrota.

”Oli raskasta poistua kotimaasta. Olimme tuhansin sitein kiinni siinä, ja nyt ne katkesivat jättäen jäytävän kivun sydämeen. Emmekä yksinkertaisesti poistuneet, vaan pakenimme yöllä, salaa... Oliko päätöksemme oikea? Teimmekö niin kuin omatuntomme käski? Niin vaikeaa oli, kovin vaikeaa oli poistua. Usein poikkesi yksinäinen henkilö tai pieni ryhmä

¹⁶⁰ Roselius 2018, 267.

¹⁶¹ Liite 2.

¹⁶² Nevalainen 2002, 96.

sivulle, ja sitten kuului lumisessa metsässä vain nopeasti poistuvat askelet. Tuon tuosta vaivasi katkeruuden ja häpeän tunne, jota kuitenkin tukahdutti usko, ettemme poistu pitkäksi aikaa, vain voimien kokoamista varten.”¹⁶³

Näin kirjoitti kotimaan jättämisestä Suomesta punapakolaisena sisällissodan jälkeen Neuvosto-Venäjälle paennut ja sittemmin aina puna-armeijan everstiksi ylennyt Toivo Vähä muistelmissaan *Suomalaiset punikit*. Karjalaisessa tämä punapakolaisen oma ääni ei tutkimusajankohtana juuri kuulunut.

Myöskään pakoon johtaneista olosuhteista valkoinen lehdistö ei ollut halukas sodan jälkeen keskustelemaan. Valkoisesta terrorista, ilman oikeudenkäyntiä ammutuista ihmisistä, vankileirien järkyttävistä olosuhteista¹⁶⁴ tai punapakolaisten kotiin jääneiden sukulaisten tuntemuksista ei uutisia sisällissodan aikana tai sen jälkeen porvarilehdissä ilmesty. Valkoisen puolen väärinkäytökset saavat palstatilaa lähinnä silloin, kun työväen lehdistö haastaa voittajapuolen siihen.

Suomen Sosialidemokraatti julkaisi helmikuussa 1919 ison uutisen, jossa kerrotaan, että *”valtiollinen poliisi räökkää tutkintovankejaan”*, toisin sanoen mahdollisia bolševikkipropagandan levittäjiä, tunnustuksen saamiseksi.¹⁶⁵

Viiden päivän päästä Karjalainen kiirehtii kumoamaan *”perättömät huhut”* otsikolla *Pidätettyjä henkilöitä ei ole kidutettu. ”Karjalaisen erikoistietoon”* nojaten lehti kertoo, että *”Suomen Sosialidemokraatin syytteet punaisten myyräntöiden johdosta pidätettyjen henkilöiden räökkämisestä ja pahoinpitelystä ovat perättömiä. Lääkärin tarkastuksessa, jonka ovat toimittaneet eräs sosialistinen ja porvarillinen lääkäri, ei ole havaittu mitään pahoinpitelyn jälkiä. Samoin pidätetyt eivät olleet tienneet kertoa mistään pahoinpitelystä.”*¹⁶⁶

¹⁶³ Vähä 1974, 34–35.

¹⁶⁴ Erola & Erola 1998, 78–138.

¹⁶⁵ Suomen Sosialidemokraatti 8.2.1919, s. 3.

¹⁶⁶ Karjalainen 13.2.1919, s. 3.

Heinäkuussa 1919 Karjalainen sivuaa pääkirjoituksessaan *”lukemattomia kertoja kumottua valkeaa terroria”* professori Väinö Voionmaan pohjoismaisessa raittiuskonferenssissa esittämän ja kansainvälistä julkisuutta saaneen kirjoituksen pohjalta.

Lehti lainaa Voionmaata, joka kirjoittaa muun muassa seuraavasti: *”Vallankumouksellisia rangastettiin aivan summittaisesti ja suunnattoman ankarasti, kymmenet tuhannet ammuttiin heti vallankumouksen kukistumisen jälkeen tai kuolivat kurjissa vankileireissä (”valkea terrori”).”*¹⁶⁷

Johon Karjalainen vastaa:

*”Yllämainittu räikeähenkinen kirjoitus on herättänyt suurta huomiota ja saanut monta huomautusta osakseen. Julkaisemme tässä otteen Hufvudstadsbladetin kirjoituksesta, joka on nähdäksemme varsin asiallinen. ”Että moinen parjaus-yllytys otetaan juhlanjulkaisuun, ... ja antaa apunsa tuon lukemattomia kertoja kumotun valkea terrori jutun levittämiseksi ulkomaille, ... tämä on jotakin, jota tähän asti ei ole pidetty mahdollisena.”*¹⁶⁸

Punaisten ja valkoisten yhteiselon täytyi jatkua tavalla tai toisella sisällissodan jälkeen. Molempipuolinen epäluulo ei tehnyt sodanjälkeistä arkea helpoksi, ja erityisen vaikeaa se oli niissä häviöjapuolen perheissä, joissa perheen miesväki oli kuollut, vankileirillä tai paennut maasta. Karjalainen uutisoi punaisten paluusta, mutta punapakolaisten perheiden sodanjälkeisen elämän haasteita ei lehdessä juurikaan käsitelty.

Karjalaisessa punapakolaisten ja muiden punaisten perheenjäsenistä nousevat sodan jälkeen lähinnä lapset jossain määrin esille – ja lapsista nimenomaan orvoiksi jääneet. Viattomiin lapsiin

¹⁶⁷ Karjalainen 26.7.1919, s. 1.

¹⁶⁸ Karjalainen 26.7.1919, s. 1.

kohdistuvan myötätunnon lisäksi porvarillinen lehdistö tunnistaa potentiaalisen uhkan yhteiskunnan turvallisuudelle myös heissä.

*”Ne ihmisyyttä syvästi loukkaavat kauhunteot, joihin kapinalliset tekivät itsensä syytäiksi, on vaikuttanut, että lainkuuliainen yleisö on tuntenut välinpitämättömyyttä heidän lapsiansakin kohtaan. Ihmisystävällisyyden ja yhteiskunnan turvallisuuden kannalta välinpitämätön suhtautuminen sotaorpoihin siinäkin tapauksessa kun ovat kysymyksessä kapinallisten lapset, ei ole oikein eikä hyvin harkittu. Jos he ilman tukea ja myötätuntoa yhteiskunnan puolelta jätetään oman onnensa nojaan ja sen myrkytetyn ilmapiirin vaikutuksen alaisiksi, missä he nykyään ovat, niin voidaan pitää varmana, että heistä on kasvava yhteiskunnalle vihamielinen joukko, joka on vielä paljon tuottava häiriötä maamme sisäiselle rauhalle ja järjestykselle.”*¹⁶⁹

Karjalaisen uutisoinnin perusteella voidaan päätellä, että punapakolainen kiinnosti lehteä pääasiassa potentiaalisena uhkan aiheuttajana. Muissa kehyksissä lehdellä ei ollut kiinnostusta palanneita tai rajojen ulkopuolelle jääneitä punapakolaisia käsitellä. Tämä oli Suomeen palanneille pakolaisille itselleen jossain määrin käypä järjestelmä. Suurin osa palanneista pakolaisista oli itänaapuriin liittyvistä vaiheistaan hiljaa välttääkseen valkoisen puolen epäluuloja ja ”ryssävihaa” ja toisaalta omien kotikommunistien heihin kohdistamia petturuussyytöksiä. Valitettavasti tästä julkisuuden ja asianomaisten molemminpuolisesta arkeen paluuseen liittyvästä hiljaisuudesta seurasi se, että *”vaikka kansalaisia saapui itärajan takaa paljon ja pitkään, heidän kohtalonsa hävisivät kotimaassa nopeasti yleisestä muistista ja tietoisuudesta”*.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Karjalainen 22.2.1919, s. 1.

¹⁷⁰ Nevalainen 2002, 12.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Sanomalehti *Karjalaisen* sodanjälkeisten vuosien uutisoinnissa näkyy sisällissodan valkoiselle puolelle aiheuttama suuri moraalinen järkytys ja pettymys sekä tarve löytää suuttumukselle oikeutettu kohde.

Punapakolaiset esitettiin lehdessä pääsääntöisesti yhteiskuntarauhaa ja maan itsenäisyyttä uhkaavana joukkona. Uutisoidessaan heistä lehti käsittelee todellisuudessa hyvin heterogeenistä joukkoa miehiä, naisia, lapsia ja vanhuksia yhtenä homogeenisena "punakapinallisten" joukkona. Punapakolaisten paluun yhteydessä mainitaan muutama otteeseen miestensä mukana pakoon lähteneet naiset ja lapset, valtaosin punapakolaisuutisointi koskee kuitenkin miehiä. Pakoon johtaneista syistä miesten kohdalta lehdessä nousevat esille kapinaan osallistuminen ja satunnaisesti asevelvollisuuden välttely. Lehdessä ei nosteta esille esimerkiksi sellaisia pakolaisuuden johtaneita syitä kuin pelko perusteettomasti punaiseksi leimautumisesta ja tästä mahdollisesti johtuvat valkoisen puolen kostotoimenpiteet, rajaseudun yleinen sekasortoinen tilanne tai pakolla punakaarteihin värvättyjen ihmisten kohtalo.

Karjalaisen uutisoinnissa punapakolaisten taholta Suomeen kohdistuva uhka on vahvasti kytkeytynyt valkoisen puolen bolsevismin ja kommunismin taholta tuolloin kokemaan uhkaan. Tämä näkyy kautta linjan kaikessa uutisoinnissa, joka koskee punapakolaisia niin rajojen ulkopuolella operoivana vallankumouksellisena toimijana kuin osana puna-armeijaa tai kotimaahan palaavana mahdollisena kommunistien myyränä.

Tämän tutkimuksen mukaan pelko onkin ollut suurin Karjalaisen punapakolaisuutisointiin ja uutisoinnin näkökulmiin vaikuttanut tekijä. Punapakolainen nähtiin valkoisella puolella sodan jälkeen yhtenä suurena vihollisena, ja vihollisen roolina oli näyttäytyä lehdessä väkivaltaisena yhteiskuntarauhaa rikkovana tekijänä. Pelon ohjatessa uutisointia, Karjalaisen punapakolaisuutisoinnin lähdekritiikki on ajoittain olematonta ja uutisoinnin pohjaksi riittää välillä pelkkä huhu tai

”erään Pietarista saapuneen henkilön” kertomus.¹⁷¹ Lehti käyttää uutisoinnissaan vahvaa kieltä leimaten punapakolaiset, ja hyvin laajalla skaalalla kaikki heidän ymmärtäjikseen lukemansa tahot, isänmaanpettureiksi ja epäluotettaviksi toimijoiksi, joihin isänmaallisen voittajapuolen tulee vielä pitkään sodan jälkeenkin suhtautua äärimmäisellä varovaisuudella.

Karjalaisen uutisoinnissa pelon ja uhkan retoriikka korostuu erityisesti sodan jälkeen rajan taakse jääneiden ja siellä tai sieltä käsin operoivien punapakolaisten, heidän johtohenkilöidensä sekä Muurmannin legioonalaisten kohdalla. Ymmärrystä lehti sen sijaan osoittaa niitä kotiin palanneita *”rivipakolaisia”* kohtaan, jotka palasivat pakomatkaltaan aatteeseen, johtajiinsa tai Neuvosto-Venäjän olosuhteisiin pettyneinä. Näitä *”nälkiintyneitä ja mitä surkeimmassa tilassa”* olevia, ei valkoisen puolen tarvinnut kokea suureksi uhkaksi, joten heistä lehti saattoi uutisoida vähemmän jyrkästi esimerkiksi harhaanjohtettujen ja katuvaisten kontekstissa.

Radion kuuntelu yleistyi Suomessa vasta 1930-luvulla, joten sanomalehti oli tutkimusajankohdasta maan merkittävin media, ja sen rooli sosiaalisen todellisuuden muovaajana ja yhteisten arvojen synnyttäjänä sisällissodan jälkeisenä vuosikymmenenä oli näin ollen suuri. *”Sota ei ole lopullisesti ohi elleivät sodassa olleet yhteisöt löydä keinoja purkaa ja uusintaa näkemyksiään vastapuolesta vihollisena”*, toteaa tutkija Tarja Väyrynen teoksessa *Kun sota on ohi*. Karjalaisessa sota jäi vahvasti päälle, ja vastakkaisasettelu *”meidän”* ja viholliseksi kuvattujen punapakolaisten välillä jatkui vielä vuosia sisällissodan jälkeen.

Rauhantilaan ja arkeen palaamisen vaikeus näkyy Karjalaisen uutisoinnissa erityisesti sodanjälkeisinä vuosina 1918–1919, jolloin punapakolaisuutisointi oli määrällisesti suurinta. Punapakolaiskirjoittelun määrä putoaa selvästi vuoden 1920 aikana, ja vuodesta 1923 lähtien lehdessä ilmestyy enää yksittäisiä punapakolaisia koskevia uutisia. Sodanaikainen mustavalkoinen retoriikka pysyttäytyy kuitenkin useiden vuosien ajan Karjalaisen punaisia ja punapakolaisia koskevassa uutisoinnissa. Aikakauden poliittisesti jakautunut lehdistö, Karjalainen mukaan lukien, on

¹⁷¹ Karjalainen 11.4.1918, s. 2.

epäilemättä vaikeuttanut omalta osaltaan kansallista demobilisaatiota, yhteiskunnallista stressiä ja myös yksittäisten pohjoiskarjalaisten lehden lukijoiden "siviilielämään" siirtymistä.¹⁷²

Sodan osapuolten mustavalkoista julkikuvaa vahvisti myös Karjalaisen harjoittama valkoiselle puolelle ikävien uutisten sensuuri. Siinä missä työväenlehdistö nosti esille valkoisen puolen selkeitä väärinkäytöksiä ja sen vaikutusta esimerkiksi punapakolaisuuden syntymiseen, Karjalainen muun valkoisen lehdistön tapaan pysyi näistä vaiti tai kiisti ne.

Karjalaisessa punapakolaisuutisointi korreloi selkeästi lehden pakolaisten taholta kokeman uhan suuruutta. Uutisointi tyrehtyy, kun valkoisen puolen pelko punaisten taholta mahdollisesti tulevasta uhkasta loppuu. Tämän jälkeen punapakolaiset lakkaavat olemasta kiinnostava uutisointiaihe, ja he häviävät Karjalaisen sivuilta lähes tyystin. Kansalaisyhteiskunta järjestäytyi pikkuhiljaa uuteen uskoon, ja voittaneiden valkoista hegemoniaa oli tukemassa laaja valkoinen lehdistö. Tässä uudessa hegemoniassa, valkoisessa lehdistössä ja Karjalaisessa kotimaahan palanneiden punapakolaisten oma ääni jäi vaimeaksi.

Punapakolaisia on tutkittu mutta pääasiassa tutkimus on koskenut heidän elämäänsä pakolaisuudessa. Kotiin palanneita punapakolaisia koskeva tutkimus on huomattavan vähäistä, voisi sanoa jopa olematonta, verrattuna rajojen ulkopuolelle jääneiden ja siellä elämäänsä jatkaneiden punapakolaisten tutkimukseen. Tuolloisessa valkoisen totuuden Suomessa itsestään ääntä pitämättömistä "maan hiljaisista" ja heidän elämästään ja arjesta sisällissodan jälkeen tiedetään hyvin vähän. Näyttää siltä, että tässä aiheessa, samoin kuin monessa muussa historiantutkimuksen kohteessa, konflikti ja toiminta ovat kiinnostaneet tutkijoita enemmän kuin konfliktia seurannut vähemmän dramaattinen ja arkinen ajanjakso. Naisten roolista sisällissodassa on jo olemassa jonkin verran tutkimusta, samoin esimerkiksi punaorvoista, mutta naisten, lasten ja

¹⁷² Roselius 2018, 98.

kotimaahan palanneiden punapakolaisten sodanjälkeinen niin sanottu normaali arki iloineen ja suruineen on toistaiseksi hämärän peitossa ja ansaitsi jatkotutkimusta.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Digitaaliset lähteet

Mainio, Aleksi 2020. Kansallisarkiston toteuttama esiselvitys suomalaisista Venäjällä 1917–1953.

Liite 1.

Luettu 2.9.2021

https://arkisto.fi/uploads/Ajankohtaista/esiselvitys_suomalaisista_venajalla_1917-1953/esiselvityksen_liite_1.pdf

Marfleet, Philip 2007. Refugees and history: Why we must address the past. Refugee Survey Quarterly, Vol 26, Issue 3. Pages 136–148. UNHCR 2007.

Luettu 28.11.2021

https://courses.helsinki.fi/sites/default/files/course-material/4476881/Marfleet_Refugees%20and%20history.pdf

UNHCR 2021. The UN Refugee Agency. Global Trend: Forced displacement in 2020.

Luettu 4.12.2021

<https://www.unhcr.org/60b638e37/unhcr-global-trends-2020>

Valtioneuvosto. Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko. Valtioneuvoston julkaisu 2020:30.

Luettu 18.8.2021

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162513/VN_2020_30.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Valtiorikosasian tiedusteluosaston luettelo C

Luettu 14.8.1921

https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/127314/Valtiorikosasiain_tiedusteluosaston_luettelo-C.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Valtioneuvoston kanslia. Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2012. Valtioneuvoston selonteko. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 2012, 5/2012.

Luettu 18.8.2021

https://vnk.fi/documents/10616/622970/J0512_Suomen+turvallisuus-+ja+puolustuspoli-tiikka+2012.pdf/b534174a-13bc-4684-beb0-a093be30ce2a?version=1.0

Lehdet

Karjalainen 1.1.1918–30.6.1918, 2.7., 4.7., 6.7., 11.7., 13.7., 14.7., 21.7., 25.7., 27.7., 28.7., 30.7., 1.8., 3.8., 6.8., 24.8., 25.8.1918 ja 1.1.1919–31.12.1924.

Suomen Sosialidemokraatti 8.11.1919

Tutkimuskirjallisuus

Alasuutari, Pertti 1994. Laadullinen tutkimus. Vastapaino, Tampere.

Björn, Ismo 2019. Moniääninen sisällissota Pohjois-Karjalassa. Pohjois-Karjalan historiallisen yhdistyksen vuosikirja, 19. Laser Media Oy, Joensuu.

Engman, Max 2007. Raja. Karjalankannas 1918–1920. WSOY, Helsinki.

Engman Max 2004. Suomalaiset Venäjällä. Lähdeopas. Hakapaino Oy, Helsinki.

Erola, Jari & Erola, Jouni 1998. Henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918. Kirjapaino Jaarli Oy, Turenki.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2014. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tallinna Raamattukirkkoda, Tallinna.

Geust, Carl-Fredrik 2004. Venäjän sisällissodassa surmansa saaneet suomalaiset punakaartilaiset. Teoksessa Suomalaiset ensimmäisessä maailmansodassa 2004. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 6/2004. Toim. Lars Westerlund. Edita Prima Oy, Helsinki.

Grönfors, Martti & Vilkkä, Hanna 2011. Laadullisen tutkimuksen kenttätömenetelmät. SoFia-Sosiologi-Filosofiapu Vilkkä, Hämeenlinna.

Haapala, Pertti 2009. Sota ja sen nimet. Teoksessa Sisällissodan pikkujättiläinen. Toim. Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.

- Hentilä, Seppo** 2018. Pitkät varjot. Muistamisen historia ja politiikka. Kustannusosakeyhtiö Sil-tala, Helsinki.
- Hoppu, Tuomas** 2009. Taistelevat osapuolet. Teoksessa Sisällissodan pikkujättiläinen. Toim. Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.
- Hyvönen, Antti** 1968. Suomen kommunistinen puolue 1918–1924. Kirjapaino Sanan tie, Tam-pere.
- Immonen, Kari** 1987. Ryssästä saa puhua. Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu.
- Jääskeläinen, Aatto & Siippainen, Matti** 2014. Painoksia Pohjois-Karjalasta. Karjalatar-Karjalai-nen 1874–2014. Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oyj 1899–2014. Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oyj, Joen-suu.
- Kuusisto, Alina** 2019. ”Jumaliste, sitä pimeyttä” Työväen järjestäytyminen ja radikalisoituminen Joensuun seudulla ennen sisällissotaa. Teoksessa Moniääninen sisällissota Pohjois-Karjalassa. Pohjois-Karjalan historiallisen yhdistyksen vuosikirja, 19. Laser Media Oy, Joensuu.
- Lappalainen, Jussi T.** 1981. Punakaartin sota 2. Punaisen suomen historia 1918. Valtion paina-tuskeskus, Helsinki.
- Lackman, Matti** 1993. Jahvetti Moilanen – läskikapinan johtaja: poliittinen elämäkerta. Oulun Historiaseuran ry.
- Lyytinen, Eveliina** 2019. Pakolaistutkimuksen kansainvälinen ja suomalainen kehitys. Teoksessa Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa. Toim. Eveliina Lyytinen. Siirtolaisuusinsituutti, Turku 2019.
- Lähteenmäki, Maria** 2009. Maailmojen rajalla. Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944. Historiallisia tutkimuksia 243. Kariston Kirjapaino Oy, Hämeenlinna.
- Kivikuru Ullamaija, Maasilta Mari & Nikunen Kaarina** 2018. Johdanto teoksessa Pakolaisuus, tunteet ja media. Toim. Mari Maasilta & Kaarina Nikunen. Vastapaino, Tampere 2018.
- Merovuo, Jenni** 2019. Moniääninen sisällissota Pohjois-Karjalassa. Pohjois-Karjalan historiallisen yhdistyksen vuosikirja, 19. Laser Media Oy, Joensuu.
- Nevakivi, Jukka** 1970. Muurmannin legioona. Tammi, Helsinki.

- Nevalainen, Pekka** 2002. Punaisen myrskyn suomalaiset. Suomalaisten paot ja paluumuutot idästä 1917–1939. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 867. Vammalan Kirjapaino, Vammala.
- Pappi, Meira** 2019. Turvapaikanhakijat ja suomalaisuus: kotouttamiskeskustelussa rakentuva kansallisuuden kuva. Teoksessa Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa. Toim. Eveliina Lyytinen. Siirtolaisuusinstituutti. Turku 2019.
- Partanen, Jukka** 2012. Isänmaa ja raja. Suojeluskunnat Pohjois-Karjalassa 1917–1944. Pohjois-Karjalan Sotilaspoikien Perinnekilta, Joensuu.
- Partanen, Jukka** 2006. Tovereissamme meissä on voima. Pohjois-Karjalan sos.dem. piirijärjestö 1906–2006. Gummerus Kirjapaino Oy.
- Rasila, Viljo** 1977. Tilastolliset menetelmät historian tutkimuksessa. Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu.
- Rinta-Tassi, Osmo** 1986. Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena. Punaisen Suomen historia 1918. Valtion painatuskeskus, Helsinki
- Roselius, Aapo** 2018. Suomen sisällissota ja demobilisaation vaikeus. Teoksessa Sisällissodan jäljet. Toim. Tiina Lintunen & Anne Heimo. Hansaprint, Turenki 2018.
- Roselius, Aapo** 2018. Valkoinen rintama: Vapaus sodan muiston vaalijat. Teoksessa Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö. Toim. Tepora, Tuomas & Roselius, Aapo. Gaudemus Oy. Tallinna Raatutrukikoja OU.
- Saarela, Tauno** 2002. Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923. Kansan sivistystyön liitto. Tammer-Paino, Tampere.
- Salminen, Esko** 2007. Päätymätön sota 1918. Sisällissota julkisessa sanassa 1917–2007. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Salokangas, Raimo** 1987. Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. Teoksessa Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy, Kuopio.
- Salomaa, Markku** 1992. Punaupseerit. WSOY, Juva.

Siironen, Miika 2006. Kurivallan koneistona. Suojeluskunta osana vuoden 1918 sodan voittajien hegemonista projektia. Teoksessa Kun sota on ohi. Toim. Petri Karonen & Kerttu Tarjamo. Tammer-Paino Oy, Tampere.

Siltala, Juha 2009. Sisällissodan psykohistoria. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu.

Siltala, Juha 2018. Ratkaisun sota, jota kukaan ei tahtonut. 52–81. Teoksessa Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö. Toim. Tepora, Tuomas & Roselius, Aapo. Gaudeamus Oy. Tallinna Raatutrukikoja OU.

Tepora, Tuomas 2018. Mystifioitu sota: Uusiutumisen ja uhrin kokemus. Teoksessa Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö. Toim. Tepora, Tuomas & Roselius, Aapo. Gaudeamus Oy. Tallinna Raatutrukikoja OU.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Vento, Seppo 1974. Maan ja maakunnan hyväksi. Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy, Joensuu.

Vihavainen, Timo 2013. Ryssäviha. Venäjän-pelon historia. Bookwell Oy, Juva.

Vihavainen, Timo 1988. Suomi Neuvosto-Lehdistössä 1918–1920. Suomen historiallinen seura. Historiallisia tutkimuksia 147. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala.

Vähä, Toivo 1974. Suomalaiset punikit. Muistelmia. Karjala-Kustantamo, Petroskoi.

Ylikangas, Heikki 1993. Tie Tampereelle. WSOY, Helsinki.

LIITE 1**Lyhenteet**

P Palaajat

V Vallankumoukselliset

PA Puna-armeijan sotilaat

M Muut

Tutkimuksessa mukana olevat artikkelit

9.2.1918 Punainen hallitus Pietarin teillä, M

5.3.1918 Joutuivat kiinni, V, PA

7.3.1918 Pietariin pääsevät vain punakaartilaiset, PA

17.3.1918 Suomalaisten huligaaniainesten hankkeita Rannanlahdessa, V

9.3.1918 Pakenevat maasta, M

4.4.1918 Tokoi ”isänmaallisena” PA

4.4.1918 Ryssät vaativat vastapalvelusta, P, PA

11.4.1918 Tokoi puhunut Smolnassa V

11.4.1918 Punainen hallitus lähtenyt kypälämäkeen M

14.4.1918 Punaisten tamperelaiset johtomiehet M

20.4.1918 Menevät omiensa luo M

20.4.1918 Punaiset johtomiehetkin paenneet Helsingistä M

20.4.1918 Suomalaiset punikit Aunuksessa P

21.4.1918 Punakarkurit kiikissä M

23.4.1918 Tietoja Wienan Karjalasta M

5.5.1918 Onko Mannerkin päässyt livistämään M

5.5.1918 Rajantakainen Karjala ja bolševikkihallitus M

7.5.1918 Mitä Wienan Karjalaan kerääntyneet huligaanit suunnittelevat V

11.5.1918 Kuulumisia Pietarista M

12.5.1918 Punaiset pakolaiset palaavat kotiseuduilleen P

12.5.1918 Kuinka Manner pakeni? M

- 14.5.1918 Suomalaiset punikit Pietarissa P
- 19.5.1918 Tietoja Pietarista M
- 19.5.1918 Armeijasta toiseen PA
- 30.5.1918 Venäjälle paenneita punakaartilaisia palaa takaisin Suomeen P, PA
- 6.6.1918 Punaisten kiihotustyö rajan takana jatkuu V
- 6.6.1918 Venäjälle paenneet punaiset ja heidän kohtalonsa P
- 13.6.1918 Venäjälle paenneet punakaartilaiset palaavat P, PA
- 13.6.1918 Mitä Pietarista kuuluu, PA, V
- 27.6.1918 Punakaartilaispakolaiset palaavat P
- 30.6.1918 Kapinallisten paluu Venäjältä P
- 6.7.1918 Suunnitellaanko hyökkäystä Suomeen V
- 28.7.1918 Sirolan toimet ulkomailla V
- 24.8.1918 Suomen punikit Venäjällä V
- 25.8.1918 Suomen asevelvollisuuskarkurit Ruotsissa M
- 25.8.1918 Norja ja Ruotsi eivät huoli punikeistamme M
- 1918 YHTEENSÄ 36 ARTIKKELIA
- 8P, 9V, 8PA, 15M
-
- 9.1.1919 Karannut punakaartilaisvakooja V
- 12.1.1919 Petroskoi, rajantakaisen Karjalan pääkaupunki P, PA, V
- 12.1.1919 Suomalaisia punikkeja bolshevikien puolella PA
- 14.1.1919 Venäjän bolshevikit uhkailevat, PA, V
- 14.11919 Punaisten hommat Wienan Karjalassa PA
- 19.1.1919 Suomalaiset punaiset Pietarissa PA
- 28.1.1919 Suomalaisia punikkeja matkalla Venäjälle V
- 1.2.1919 Tokoin saapuminen Paanajärvelle P
- 1.2.1919 Tokoin rauhanneuvottelupuuhat P
- 4.2.1919 Levottomuutta suomalaisten punikkien keskuudessa Vienassa P
- 9.2.1919 Pietarista tulleita punikkeja V

- 11.2.1919 Tokoin vierailu Kuusamossa P
- 15.2.1919 Suomalaiset punakarkurit Ruotsissa M
- 15.2.1919 Punikkien puuhat Raja-Karjalassa P
- 18.2.1919 Suomalainen punakaartilainen tuomittu Ruotsissa M
- 25.2.1919 Punakaartilaispäällikkö Iivo Ahava vangittu Kuusamossa P
- 25.2.1919 Punaisten maanalainen toiminta V
- 4.3.1919 Punikkiliikenne rajan yli V
- 13.3.1919 Taas vangittu punaisia kiihoittajia Kivennavalla V
- 13.3.1919 Suomalaiset pakolaiset Venäjällä P, PA, V
- 10.4.1919 Suomalaiset punaiset Venäjällä P
- 10.4.1919 Suomalaiset punikit Muurmannilla P
- 15.4.1919 Suomen punaiset Taka-Karjalassa P
- 15.4.1919 Venäjältä tullut lähetti pidätetty Helsingissä P, V
- 17.4.1919 Uuden kapinan valmistelu V
- 24.4.1919 Kapinan järjestämistä johdettu Ruotsista ja Venäjältä V
- 4.5.1919 Suomalaisten ajojahti Pietarissa M
- 4.5.1919 Punaisten kiihoitustyö V
- 4.5.1919 Eräs jääkärivääpeli, bolshevikkikiihoittaja, ammuttu Rajajoella V
- 11.5.1919 Aunuksen vapaustaistelu PA
- 11.5.1919 Kapinaan sekaantuneet posteljooni ja rautatieläiset V
- 11.5.1919 Suomalaiset Pietarin punaisessa helvetissä PA
- 20.5.1919 Lähempiä tietoja punaisten puuhista Ruotsissa V
- 5.6.1919 Punaisten kapinasuunnitelman PA, V
- 5.6.1919 Mannar ja Rahja Petroskoin tienoilla M
- 5.6.1919 Muurmannilla olevien suomalaisten paluu, P
- 7.5.1919 Tapahtumat kaakkoisella rajalla PA, V
- 8.6.1919 Rauha on rikottu, PA, V
- 12.6.1919 Sosialistijohtajien rauhanrakkautta V, PA
- 12.6.1919 Tapahtumat kaakkoisella rajalla V, PA

- 26.6.1919 Punakapinan valmistelu Suomessa V
- 12.7.1919 Vangittu kapinallinen P
- 12.7.1919 Tilanne Vienan Karjalassa M
- 19.7.1919 Armahdetaanko Englannin armeijassa palvelleet suomalaiset? P
- 19.7.1919 Tokoi matkustaa Argentiinaan M
- 20.7.1919 Punaisten maanalainen toiminta V
- 26.7.1919 Kuolajärveläiset punaiset palaavat P
- 3.8.1919 Venäjällä olevia suomalaisia punaisia haluaa antautua rajalla P, PA
- 24.8.1919 Bolshevikiagenttien matkat Suomessa V
- 24.8.1919 Muurmanilaisten paluu P
- 24.8.1919 Muurmanin punikkeja Lapissa P
- 26.8.1919 Muurmanin legionan asia P
- 26.8.1919 Tokoin legioonan paluu P
- 26.8.1919 Muurmanin legiona P
- 30.8.1919 Muurmanin legionalaisten oloja P
- 31.8.1919 Suomalaiset punaiset Petroskoissa PA
- 4.9.1919 Muurmanin legionan asia P
- 4.9.1919 Huhuja punaisten puuhista V
- 6.9.1919 Muurmanin legionasta tehty sopimus P
- 21.9.1919 Sopimus Muurmaninlegionasta P
- 28.9.1919 Suomalaisia punakaartilaisia pidätetty Ruotsissa M
- 30.9.1919 Muurmanin legionalaisten kuulustelu alkanut eilen P
- 11.10.1919 Ruotsista karkoitetaan ent. punakaartilaisia M
- 14.10.1919 Muurmanin legionalaisia saapuu sadoittain Peräpohjolaan P
- 21.10.1919 Muurmanin legionalaisten tutkiminen P
- 23.11.1919 Erimielisyyttä Muurmanin legionalaisten tuomitsemiseen nähden P
- 2.12.1919 Tuomitut legionalaiset P
- 1919 YHTEENSÄ 67 ARTIKKELIA
- 31P, 25V, 15PA, 8M

- 10.1.1920 Kapinan pääsankarit palailevat Suomeen P
- 22.1.1920 Tokoin punaisten kohtalo Arkangelissa M
- 4.3.1920 Kuusinen Ruotsissa M
- 15.4.1920 Kommunistien puuhat PA, V
- 17.6.1920 Minkälaiset olot ovat nykyisin Venäjällä PA
- 7.8.1920 Itä-Karjalan kommuni M
- 12.8.1920 Bolshevikit Raja-Karjalassa V
- 31.8.1920 Rajalla olevia suomalaisia punaisia viety Puolan rintamalle PA
- 9.9.1920 Kamala joukkomurha Pietarissa M
- 11.9.1920 Karjalaiset eivät alistu Gyllingin kommuuniin M
- 11.9.1920 Neljä kommunistiagenttia pidätetty Kivennavalla V
- 18.12.1920 Suomen punikit Ruotsissa M
- 1920 YHTEENSÄ 12 ARTIKKELIA
- 1P, 3V, 3PA, 6M
-
- 20.1.1921 Ruotsiin paenneet kapinoitsijamme M
- 29.1.1921 Punaisten etappitie Kajaanista Pietariin V
- 8.3.1921 Kokonainen komppania suomalaisia kommunisteja tuhoutunut PA
- 19.4.1921 Suomen kommunistit V
- 23.6.1921 Ruotsin kommunistijuttu M
- 23.6.1921 Kaksi suomalaista punaista tullut rajan yli Suomeen P
- 2.7.1921 Suomalaiset punikit poistuvat Ruotsista M
- 16.7.1921 Neuvosto-Venäjältä palaavat suomalaiset P
- 19.7.1921 Kuhmonniemen etappi ja Lentuan aseharjoitukset V
- 19.7.1921 Kuvaus Neuvosto-Venäjän oloista PA
- 30.7.1921 Suomalaisten kokemuksia Neuvostovaltakunnasta PA
- 6.8.1921 Kapinallisten kulkutiet Venäjälle V
- 25.8.1921 Venäjältä saapujat P
- 1921 YHTEENSÄ 13 ARTIKKELIA

3P, 4V, 3PA, 3M

12.1.1922 Neuvosto-Venäjän hankkeet paljastuvat V

9.2.1922 Punaisten kapinayritys Pohjois-Suomessa V

9.2.1922 Neuvostojoukkojen ja punaisten kapinallisten ryöstöretki Pohjois-Suomessa V

2.3.1922 Tunnettu kapinarikollinen tilille P

11.3.1922 Rajantakaisten kommunistien retkeilyt Suomeen M

6.4.1922 Pidätetty kommunistiasiamies V, PA

11.7.1922 Uuden kapinan valmistelut V

24.8.1922 Venäjältä palaavat P

14.9.1922 Venäjälle paenneet kapinoitsijat M

30.12.1922 Punaiset suomalaiset Venäjällä V

1922 YHTEENSÄ 10 ARTIKKELIA

2P, 6V, 1PA, 3M

25.1.1923 Jussi Vuoristo palannut Venäjältä P

1.2.1923 Punainen "tuomari" palannut Venäjältä P

28.4. 1923 Vaarallinen bolshevikien toimimies tilille tihutöistään V, P

21.7.1923 Kapinanaikaiset murhat, P, PA

1923 YHTEENSÄ 4 ARTIKKELIA

4P, 1V, 1PA

5.2.1924 Punaupseeritulva Suomeen P, PA

4.10.1924 V. 18 kapinan jälkiselvittelyt, P

1924 YHTEENSÄ 2 ARTIKKELIA

2P, 1PA

Yhteensä artikkeleita on 138.

LIITE 2

